2002
№ 4
(4151)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت. 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

قىسقا خەۋەرلەر

ھەربىي مەشقلەرنى كوزدىن كەچۈردى

16 - ئاپرېل كۈنى قازاقستان پرېزىدېنتى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي باش قوماندانى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ «ۋەتەن قالقىنى - 2002» دېگەن ستراتېگىيەلىك ھەربىي مەشقلەرگە قاتناشتى. سارىشاغان سىناق مەيدانىدا س - 300 راكېتىلىرىدىن ۋە «توچكا - ئۇ» تاكتىكىلىق زېنىت - راكېتا كومپلېكسىدىن ئەمەلىي ئېتىش مەشقلىرى بولدى.

دولەت رەھبىرى ئالىملار بىلەن ئۇچراشتى

15 - ئاپرېل كۈنى ئالمۇتىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئەزالىرى، ئالىملار ئالدىدا سوزگە چىقىپ دولەت ئاساسلىق تەتقىقاتلارنى قوللاپ - قۇۋەتلەش ۋە ئۇلارنىڭ سەۋىيىتىنى ئاشۇرۇشنى نىيەت قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى. دولەت رەھبىرى شۇنداقلا قازاقستان ۋە روسسىيە ئوتتۇرىسىدا پەننى تېخمۇ ئىنتېگراتسىيە قىلىشنىڭ مەخسەتكە مۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى ئاتاپ كورسەتتى.

دولەت رەھبىرى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئالىملار بىلەن بولغان مەزكۇر ئۇچرىشىشتا سېرىكبېك داۋۇكېيېۋنىڭ قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ تايىنلانغانلىقى توغرىلىق پەرمانىنى ئىمزالىدى. 52 ياشلىق سېرىكبېك داۋۇكېيېۋ كېولوكىيە - مىنېرالوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، 2000 - ژىلى دېكابىردىن ئاتىراۋ ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى بولۇپ ئىشلىگەن.

كەسپىي ئىتتىپاقلارنىڭ ئۇمۇمىي كونفېدېراتسىيەسى تەشۋىشلەنمەكتە

كەسپىي ئىتتىپاقلارنىڭ ئۇمۇمىي كونفېدېراتسىيەسى م د ھ ئەللىرىدە ماناشنىڭ ھايات كەچۈرۈش چېكىدىن ئارقىدا قېلىۋاتقانلىقىغا تەشۋىشلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ھايات كەچۈرۈش چېكىدىن ماناش قازاقستاندا - 1,5 ھەسسە، بېلورۇسسىيە بىلەن روسسىيەدە - 6 ھەسسە، قىرغىزستاندا - 13 ھەسسە توۋەن.

كەسپىي ئىتتىپاقلارنىڭ ئۇمۇمىي كونفېدېراتسىيەسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، 2001 - ژىلى قازاقستاندا رېال ئەمگەك ھەققى «ئىسلاھات ئالدىدىكىگە» قارىغاندا 39 پائىزنى تەشكىل قىلغان.

ئوز تەسىرىنى كېڭەيتىش نىيىتىدە ئەمەس

روسسىيە فېدېراتسىيەسى مەركىزىي ئاسىيە رېگىونىدا ئوزىنىڭ ھەربىي كۈچلىرىنى كېڭەيتىش نىيىتىدە ئەمەس. بۇ توغرىلىق 15 ئاپرېل كۈنى بىشكەكتە ژۇرنالىستلارغا م د ھ تېررورىزمغا قارشى مەركىزىنىڭ رەھبىرى بورىس مىلنىكوۋ بىلدۈردى. ئۇنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، تاجىكىستانغا ئورۇنلاشقان 201 - دىۋىزىيە ۋە باشقا جۇمھۇرىيەتلەرگە ئورۇنلاشقان روسسىيە فېدېرال چېگارا خىزمىتى دائىمىي ئوپېراتىۋ توپلىرى ھەتتا ۋەزىيەت كۈچەيگەن تەغدىردىمۇ تولۇق كۈپايە قىلىدۇ.

پۇتكۇل خەلىق شات - خوراملىقتا

15 - ئاپرېل كۈنى كورېيە خەلىق دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ (ك خ د ج) پۇتكۇل خەلقى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاساسچىسى كىم ئىر سېننىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى نىشانلىدى. ئۇ دولەت بايرىمى - قۇياش كۈنى سۈپىتىدە بايراملىنىدۇ.

شىمالىي كورېيەنىڭ بارلىق شەھەرلىرى بىلەن يېزىلىرى ئادەتتىن تاشقىرى جانلىنىپ كەتتى. ئۇزلىرىنىڭ سۇيۇملۇك داھىسىنىڭ 90 ژىللىقى مەرىكىسى ھارپىسىدا ئەمگەكچىلەر پۈتكۈل مەملىكەتتە ھەر خىل جايلاردا ئۇلۇغۋار قەد كوتىرىپ تۇرغان كىم ئىر سېننىڭ ھەيكەللىرى ئالدىغا ئېرىشقا ئالدىرىدى. ئۇلار «ئەبەدىي پرېزىدېنتىنىڭ» قىياپىتى ئالدىدا «ئۇنىڭ ئولىمەس ئىشىغا» سادىق ئىكەنلىكىگە قەسەم بېرىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئوغلى - كىم چېن ئىر يولباشچىلىقىدىكى «مەملىكەتنىڭ ھازىرقى رەھبەرلىرى ئەتراپىغا تېخمۇ جىپسىللىشىشقا» ۋەدە قىلىدۇ. ژۇرنالىستلارنىڭ ھېساپلاپ چىقىشىغا قارىغاندا، پخېنياندا كىم ئىر سېننىڭ مانىۇ ئېگىزلىكىدە ئەڭ چوڭ ھەيكىلى ئېچىلغاندىن كېيىنكى 30 ژىل ئىچىدە ئۇنى 1,3 ملليارداقا يېقىن ئادەم زىيارەت قىلغان.

سۇرەتتە: ئالمۇتىدا ئوتكۈزۈلگەن ئۇيغۇر مۇئەللىملىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئىلمىي - ئەمەلىي كونفېرېنسىيەسىدە كورگەزمىگە قويۇلغان بۇيۇملار نامايىش قىلىنماقتا. ئوچقۇن قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۇرەت.

ئالمۇتىدا ياۋروئاسىيە ئىختىسادىي فورۇمى بولۇپ ئوتتى

يېقىندا ئالمۇتىدا 2 - ياۋروئاسىيە ئىختىسادىي فورۇمى بولۇپ ئوتتى. ئۇ «تۇراقسىزلىق دەۋرلىرىدە تۇراقلىق ئوسۇشنى تەمىنلەش» ماۋزۇسى ئاستىدا ئوتتى. بۇ فورۇمغا مەركىزىي ئاسىيە، زاكاۋكازىي دولەتلىرى ۋە روسسىيەنىڭ دولەت باشلىقلىرى، ھوكۇمەت رەئىسلىرى، خەلىق ئارا مالىيە تارماقلىرى، جۈملىدىن دۇنياۋىي بانك، ياۋروپا ۋە ئىسلام تەرەققىياتى بانكىلىرىنىڭ باشلىقلىرى، غەربىي ياۋروپا ھەم ئا ق ش نىڭ ئەڭ چوڭ خەلىق ئارا شىركەتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلدى.

ياۋروئاسىيە ئىختىسادىي فورۇمىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ سوزگە چىقتى.

فورۇم ئىشتىراكچىلىرى مەركىزىي ئاسىيە رېگىونىنى يېقىنقى ئون ژىلدا تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ تەخمىنىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا ئۇرۇنۇپ كوردى. مۇھاكىمىگە قاتناشقان ئېكسپېرتلار، سىياسەتشۇناسلار ۋە تىجارەتچىلەرنىڭ كوپچىلىكى مەركىزىي ئاسىيە دولەتلىرى يېقىنقى ژىللاردا ھېچ قانداق جىددىي قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرمەيدۇ، دېگەن پىكىرگە كەلدى. كوپچىلىكنىڭ تەكىتلىشىچە، ھازىر قازاقستان ئىختىسادىي جەھەتتىن ئورلەش ئىستىقبالىغا ئىگە. تەخمىنلەر بويىچە، ئۇمۇمىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش ژىلىغا 8 - 10 پائىز ئوسۇۋاتىدۇ. تەبىئىي رېسۇرسلارغا ئانچە باي بولمىغان ئەللەردە بولسا، ئۇمۇمىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ئوسۇشى ژىلىغا تەخمىنەن 4-5 پائىزنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئافغانىستاندىكى ۋەزىيەت، چېگارا مۇئامماللىرى ۋە ناركوترافىك رېگىوندىكى ئەڭ جىددىي مۇئامماللار سۈپىتىدە ئاتالدى. فورۇم ئىشتىراكچىلىرى بۇ تەخمىنىنىڭ ئىلمىي خاراكتېرغا ئىگە ئەمەسلىكىنى، بىراق كوپلىگەن غەرىپ ئىنۋېستورلىرىنىڭ ئوزلىرىنىڭ مەبلەغ سېلىش پىلانلىرىدا شۇنىڭغا تايىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

فورۇمدا قازاقستان باش مىنىسترى ئىمانغالى تاسماغامبېتوۋ سوزگە چىقتى. ئۇ ئېلىمىزدا ئەڭ مۇرەككەپ دەۋر - دولەتنىڭ شەكىللىنىش دەۋرىنىڭ ئاياقلاشقانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇنىڭ پىكرىچە ھازىر تۇراقلىق ئوسۇش باسقۇچى باشلاندى.

- مەملىكەت ھوكۇمىتى ئالدىدا يېڭى ۋەزىپىلەر تۇرىدۇ. ئاھالىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ۋە تۇراقلىق ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي تەرەققىياتنى قولغا كەلتۇرۇش ئاساسىي مەخسەت سۈپىتىدە بەلگۈلەندى، - دەپ تەكىتلىدى باش مىنىستر.

قازاقستان ھوكۇمىتىنىڭ باشلىقى ترانسپورت ۋە كوممۇنىكاتسىيەنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، يول ياساش، سۇ بىلەن تەمىنلەش، ئاگرار - سانائەت كومپلېكسىنى ۋە يېزىدىكى ئاھالە ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان تارماقلارنى قوللاپ - قۇۋەتلەش دولەت ئىنۋېستىتسىيەسى بولۇنىدىغان ئاساسىي ساھالار ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ ئوتتى. ئىمانغالى تاسماغامبېتوۋنىڭ تەكىتلىشىچە، چەت ئەل ئىنۋېستورلىرىغا مۇناسىۋەتلىك قانۇنلارنى مۇكەممەللەشتۇرۇش ئىشى داۋاملىشىۋاتىدۇ. ئۇ شۇنداقلا چەت ئەل تىجارەتچىلىرىنى كوچكە ئىگە شەرتنامىلارنىڭ ئوزگەرمەيدىغانلىقىغا ئىشەندۈردى.

- بىراق ئىنۋېستورلارغا مۇسادىرە قىلىنىشتىن، دولەت ئورگانلىرى بىلەن لاۋازىملىق شەخسلەرنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىدىن كاپالەتلىك قىلىش كوزدە تۇتۇلۇۋاتىدۇ. قانۇن ئىنۋېستورلاردىن دولەت ئالدىدا ئوچۇق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئىختىساتنىڭ ئاساسىي تارماقلىرىدىكى ئىمتىيازلارنىڭ تولۇق ساقلىنىدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشەندۈرەلەيمەن، - دەپ تەكىتلىدى باش مىنىستر.

ئىمانغالى تاسماغامبېتوۋنىڭ پىكرىچە، ئۇچرىشىشتا ئېيتىلغان ئىدېيەلەر بىلەن تەۋسىيەلەرنى ئۇمۇملاشتۇرۇش ئۇچۇن ۋاقىت تەلەپ قىلىنىدۇ. بىراق ئاساسىي نەرسىنى - ئوز ئارا چۈشىنىش، ئوچۇقلۇق ۋە ئىشەنچنى قولغا كەلتۇرۇشنىڭ مۇمكىن بولغانلىقىغا ئىشىنىدۇ.

ھوكۇمەت باشلىقىنى «ئېنى مارىيا» شىركىتىنىڭ رەئىسى كروس پېترو قوللاپ قۇۋەتلەپ، رېگىوندا تەرەققىيات ئۇچۇن ئالاھىدە ئىمكانىيەتلەرنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇزىنىڭ مەركىزىي ئاسىيە ئەللىرىنىڭ، جۈملىدىن قازاقستاننىڭ ئىستىقبالىغا ئىشەنچلىك قاراۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى. تۇراقلىق دولەتلەرگە ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئىسلاھاتلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئىمكانىيەت يارىتىدىغان ئاساسىي شەرت سۈپىتىدە ئاتالدى.

مەزكۇر فورۇم دائىرىسىدە شۇنداقلا ئاياللارنىڭ باشقۇرۇش ئىشلىرىغا قاتنىشىشىغا بېغىشلانغان سېسسىيە بولۇپ ئوتتى. دۇنياۋىي داۋوس فورۇمىنىڭ دىرېكتورى ماشا لېۋنسون بىلەن مىنىستر، قازاقستان پرېزىدېنتى ھوزۇرىدىكى ئائىلە ۋە ئاياللار ئىشلىرى مىللىي كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى ئايتكۇل ساماكوۋا رەھبەرلىكىدە سېسسىيەگە قاتناشقۇچىلار ئاياللارنىڭ مەملىكەتنى باشقۇرۇشتىكى رولىنى ئاشۇرۇش، ئۇلارنى پائال جەمىيەت ھاياتىغا جەلىپ قىلىش ئۇچۇن قانداق ئىش - ھەرىكەتلەرنىڭ زورۇر بولىدىغانلىقىنى مۇھاكىمە قىلدى. ئۇلار شۇنداقلا ئاياللار ئارىسىدا كىچىك ھەم ئوتتۇرا تىجارەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۇچۇن ئىنۋېستىتسىيەنىڭ زورۇر ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى. شۇنى تەكىتلەش لازىمكى، بۇ مەسىلە داۋوس فورۇمىنىڭ كوچمە سېسسىيەلىرىدە دەسلەپكى قېتىم كوتىرىلدى.

ئۇمۇمەن، فورۇم ئىشتىراكچىلىرىنىڭ پىكرىچە، مەزكۇر ئۇچرىشىشنى مۇۋاپىيەقىيەتلىك ئوتتى دەپ باھالاشقا بولىدۇ. ئەندى مۇنازىرىلەر ۋە پىكىر ئېلىشىشلار بولسا، تەرەپلەر ئۇچۇن چوڭ پايدا ئېلىپ كەلدى ھەم ئۇنىڭ ئۇمۇمىي ئىنسانىيەت تەرەققىياتىنىڭ داغدام يولىنى بەلگۈلەشكە ياردەم قىلىدىغانلىقى تالاشسىزدۇر.

р/с 406467897 ТОО "Висал"
РНН 610400099802 МФО
151…19…719 АТФ ОАО
Банк ЦентрКредит

مەرھەمەت خالىسىڭىز… ئىختىسادىي ياردەم… ئۇتنىمىز…

سەنئەت

ئۆزبەكستاندا ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچلىرى

ئۆزبەك خەلقى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا تاشكەنت، ئەنجان، نامەنگەن، پەرغانە ۋە باشقا شەھەرلەردە سەنئەت ئومەكلىرىنى قۇرۇشقا كىرىشكەن، ئۇلارغا ئەگىشىپ شۇ تەۋەلەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارمۇ مىللىي سەنئىتىنى تىكلەپ، رىۋاجلاندۇرۇشقا ئىنتىلىپ، ئۇيغۇر چايخانىلىرى، ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ۋە كلۇبلىرىنى تەشكىل قىلىشقا باشلىغان. 1919 - يىلى تاشكەنتتە تاتار مەكتىۋى ئېچىلغان، 1924 - يىلى ئۇ «ئاز سانلىق مىللەتلەر پېداگوگىكا تېخنىكومى» بولۇپ ئۆزگەرگەن، ئۇنىڭدا تاتار، ئۆزبەك، شۇنداقلا ئۇيغۇر، ۋە تۈركمەن باللىرى ئوقۇغان. بىز ئېپتىخارلىنىدىغان ئۇيغۇر مۇھەممەدىي، ئا. ئابدۇۋ، م. ئىنىغمەتوۋ، گۈزەم ئىسمائىلوۋا، ئەخمەت سوپىيېۋ، مەرىيەم توختايېۋا، ئايىم ساتتاروۋا، سانىيەم روزىباقىيېۋا ۋە مەسۇمجان تۇردىيېۋ قاتارلىق كىشىلىرىمىز شۇ تېخنىكومنىڭ دەسلەپكى قالغاچلىرى بوپتىكەن.

شۇ يىللىرى تاشكەنتتە «كوك كوينەكلەر» نامى بىلەن ئاتىلىدىغان ھەۋەسكارلار ئومىكى بارلىققا كەلگەن. مۇرات ھەمرايېۋنىڭ «دەۋىر سەھىپىلىرى» دېگەن كىتاۋىدا كورسىتىلىشىچە، ھە دېگەندە بۇ ئومەككە تاتار ياشلىرى ئاساس سالغان ئىكەن، كوپ ئوتمەي ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئۇيغۇر ياشلىرى ئىگىلىگەن. كىتاپتا تەكىتلىنىشىچە، تونۇلغان كومپوزىتور لەتىپ خەمىدىي شۇ ئومەكنىڭ پائال ئىشتىراكچىلىرىدىن بولغان. ئۇ كىشىنىڭ تەكىتلىشىچە، ئومەك دەسلەپ 16 ياشنىڭ قاتنىشىشى بىلەن بارلىققا كەلگەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەك ناخشا ئېيتىپ، ساز چالالايدىغان، ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغان، ھەتتا كىچىك سەھنە ئەسەرلىرىدە ھەر خىل ئوبرازلارنى يارىتىش ئىختىدارىغا ئىگە بوپتىكەن. ئۇلار جاي - جايلاردا كونسېرت كورسىتىپ تونۇلغان. ھەتتا 1926 - يىلى يەرلىك ھوكۈمەتنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن يەتتىسۇغا ئىجادىي سەپەر بىلەن بارغان، ئەندى 1933 - يىلى ئالمۇتىغا تەكلىپ قىلىنغان.

قولىمىزدا 1937 - يىلى 27 - مارتتا ئېلان قىلىنغان «پراۋدا ۋوستوكا» گېزىتى تۇرىدۇ. ئۇنىڭدا مەسۇمجان تۇردىيېۋنىڭ ئەسلىمىسى بېرىلگەن: «1935 - يىلى بىزدىن ئاز سانلىق مىللەتلەر پېداگوگىكا تېخنىكومىدىكى 17 ياشنى شۇ ئانسامبلغا ئارتىست سۈپىتىدە قوبۇل قىلغان. ئۇيغۇر ئانسامبلى شەھەر، يېزا ئاھالىسىغا كونسېرت كورسىتىپ، ئاز ۋاقىت ئىچىدە تاماشىبىنلار ھورمىتىگە سازاۋەر بولدى. بۇ ئوز نۆۋىتىدە ئانسامبل كوللېكتىۋىغا چوڭ ئىشەنچ تۇغدۇردى ۋە 1935 - يىلى جالال ئاسىموۋ بىلەن ئابلەھەي سادىروۋنىڭ «ئانارخان» دراممىسىنى ژۇقۇرى ماھارەت ۋە كەسپىي دەرىجىدە سەھنىلەشتۈردى. بۇ كېيىن ئانسامبلنىڭ ئۇيغۇر مۇزىكىلىق دراما تىياتىرى بولۇپ قۇرۇلۇشىغا ئاساس سالدى.»

ئەنجان ئۇيغۇر تىياتىرىغا جەم بولغان سەنئەتكارلار كوپ ئوتمەي پۈتۈن جۇمھۇرىيەت مىقياسىدا ئېتىراپ قىلىنغان. ئىجراچىلارنىڭ سانى 300 دىن ئاشقان. سەھنىلەشتۈرۈلگەن ئەسەرلەرنىڭ سانى 20دىن ئاشقان شۇ مەزگىلدە تىياتىرنىڭ باش دىرېكتورى سۇلايمان روزىيېۋ ئىدى. تىياتىر توغرىلىق تاشكەنتتە ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان «شەرىق ھەقىقىتى» ژۇرنالىنىڭ 1943 - يىل دېكابىر سانىدا ژۇرنالىست مىردىلى ئوسمانىنىڭ «بىزنىڭ سەنئەتچىلەر» دېگەن ماقالىسىدا كەڭ دائىرىدە توختالغان. ماقالىدا زەينەپ پالتوشېۋا، مەرىيەم توختايېۋا، سالامەت رۇزىقۇلوۋا، مەھەممەتجان تۇردى، مۇختەرجان ساتتار، ئەكبەرجان غوجامبەردى، ماھمۇتجان باقى، مەھەممەتجان ھەبىب ئوغلى، رەخمەتجان باقى، قادىرخان ئومەر، زەينەپخان تاجىيېۋا، پاتەمخان مەتباقى، ئىلىاخان مۇسا، نۇرخان جاپپار، ئىۋرايىمجان ئادەمباي، مۇھەددىن سېمەت، ئەخمەت سوپىيېۋ، بارايى رەخمان، سالىخان تۇرسۇن، بېكمىرزا قاسىم قاتارلىق سەنئەتكارلار توغرىلىق تەپسىلىي بېرىلگەن.

كوپ ئوتمەي تىياتىر سېپىگە كىرىلگەن ئىستىداتلىق سەنئەتكارلار كېلىپ قوشۇلىدۇ. شۇ كىشىلەرنىڭ بىرى قازاقىستاننىڭ خەلق ئارتىستى جالال ئاسىموۋدۇر. ئۇ 1943 - يىلى تەكلىپ بىلەن ئەنجان ئۇيغۇر تىياتىرىغا كەلدى. ئۇ بۇ يەردە تالانتلىق ناخشىچى، ماھىر ئىجراچى سۈپىتىدە نام چىقىرىپ كەلگەن بولسا، رېژىسسېور سۈپىتىدىمۇ ھورمەت قازاندى. مەشھۇر «ئانارخان» سەھنە ئەسىرى ج. ئاسىموۋ رېژىسسېورلۇقى بىلەن بىرىنچى قېتىم ئەنجان ئۇيغۇر تىياتىرى سەھنىسىدە قويۇلدى.

ئەنجان ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ تېز ئارىدا بۇ قەدەر يۈكسىلىشىدە يەرلىك خەلقلەرنىڭ قوللىشىدىن تاشقىرى، ئۆزبەك سەنئەتكارلىرىنىڭ خالىس ياردىمى سالماقلىق بولدى. مەسىلەن، ئۆزبېكىستان خەلق ئارتىستلىرى قارى ياقۇبوۋ، تاماراخانىم، ھەلىمە ناسىروۋا قاتارلىقلار ... خانىم ۋەرخىموۋالارنىڭ ئىسمىلىرىنى ھورمەت بىلەن تىلغا ئېلىش لازىم. ئۇلار تىياتىر بارلىققا كەلگەن ئىلمىكى كۈنلەردىن باشلاپلا ئۆزلىرىنى ئۇنىڭ يېقىن دوستى ۋە ياردەمچىسى سۈپىتىدە نامايان قىلدى. تىياتىر

رىك سەھنە ئەسەرلىرىنىمۇ قويۇشقا جۈرئەت قىلغان. بۇنىڭدىمۇ ئۆزبەك دراماتورگلىرى ياردەم قىلدى. دراماتورگ كامىل ياشىن، شائىر غايۇر غۇلام، سابىر ئابدۇللا، غەيرەتى ۋە باشقىلار ئۇيغۇر رېپېرتۇئارىنى كوتىرىش، سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ سىللىكلىكىنى يارىتىش ئۈچۈن چوڭ ياردەم بەردى. ئۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن «ئانارخان»، «غېرىب - سەنەم»، «لەيلى مەجنۇن»، «ئەرشىن مال ئالان» قاتارلىق ئەسەرلەردىن تاشقىرى «تاھىر زوھرا»، «باي بىلەن مالاي»، «ئانار - مار» قاتارلىق ئەسەرلەر قويۇلغان. شۇنى ئەكتەلەش لازىمكى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە، ئا. قادىرنىڭ «ئانارخان» دراممىسىنى دەسلەپ ئەنجان ئۇيغۇر تىياتىرى سەھنىلەشتۈرگەن ئىدى.

تىياتىر 1943 - يىلى ئۆزىنىڭ كېڭىيىش ۋە يۈكسىلىش دەۋرىنى بېشىدىن كەچۈردى. شۇ يىلى ئۇنىڭغا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مۇزىكىلىق دراما تىياتىرى نامى بېرىلدى. تىياتىر ئىجادىي سەپەرلىرىنى كېڭەيتەلىدى، موسكۋا ۋە تاشكەنت شەھەرلىرىدە ئوتكەن بايقاشلاردا ئۇستۇنلۇكنى قولدىن بەرمىدى. ئەنجان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھاياتىدىن چۈشىرىلگەن «جان ئەنجان» ھوججەتلىك فىلىمىنىڭ ئۇتۇقلۇق چىقىشىغا يېقىندىن ياردەم بەردى. تىياتىر كوللېكتىۋىنىڭ ئايرىم ئەزالىرى شۇ دەۋىردە، ئايرىملىرى كېيىنىرەك بولسىمۇ ئەمگىگە يارىشا باھالاندى. ئۆزبەكستان خەلق ئارتىستلىرى غەنىجان تاشمەتوۋ، ئەيسا ئىبراگىموۋ، جالال ئاخۇنوۋ، ئۆزبەكستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىستلىرى مېھرى ئابدۇللايېۋا، زەينەپ پالتاشوۋا، مەرىيەم توختايېۋالار شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

ئۇرۇش يىللىرى مەزكۇر كوللېكتىۋ كورنەكلىك ئۆزبەك رېژىسسېورلىرىدىن ئەلى ئاردوبۇس ئىبراھىموۋ، ۋاھاپ ئەزىموۋ، رەسسام ئۇستامومۇن، شۇنداقلا ئۇرۇش سەۋەپلىك تاشكەنتكە كېلىپ قالغان ئابرامىسكى، فاكاروۋىچ ۋە شوستاك قاتارلىق رۇس مۇزىكانتلىرىمۇ چوڭ ياردەمنى كورسەتكەن. ئۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن تىياتىردىكى ئىجادىي مۇھىتنىڭ ئوسۇشى تېزلاشتى. جۇمھۇرىيەتتە بىرىنچى بولۇپ خور سەنئىتى ئۇيغۇر تىياتىرىدا بارلىققا كەلدى. تىياتىردىكى چوڭ ئوركېستر ۋە خور سەنئىتى ئومىكىنىڭ تەرەققىياتى كوتىرىلىپ، تىياتىر مەركىزى ئاسىيە ئىجادىي كوللېكتىۋلىرىنىڭ ئارىسىدا ئەڭ ئالدىنقى قاتارغا ئوتكۈزۈلدى.

ئەپسۇس، ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار ئاقىۋىتىدىن ئۇيغۇر تىياترى ئۆزبەكستان ھوكۈمىتىنىڭ 1947 - يىلى 26 - فېۋرالدىكى قارارىغا بىنائەن ئەنجاندىكى ئاخۇنبابايېۋ نامىدىكى ئۆزبەك تىياترىغا قوشۇۋېتىلدى.

ئۆزبەكستاندا ئۇيغۇر سەنئىتى ئىككىنچى قېتىم 1947 - يىلى تاشكەنتتە بارلىققا كەلدى. بۇ يىلى ئۆزبەكستان رادىئوسى ھوزۇرىدا ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بولۇمى ئېچىلدى. كوپ ئوتمەي ئۇيغۇر ئانسامبلىمۇ قۇرۇلدى. ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىشتىراكچىلىرى مەرىيەم توختايېۋا بىلەن جالال ئاسىموۋ بولغان. ئانسامبل 1967 - يىلى فېۋرالدىن باشلاپ ئۆزبەكستان تېلېۋىدېنىيىسى ۋە رادىئو ئاڭلىتىش دولەت كومىتېتى ھوزۇرىدىكى ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلى بولۇپ مۇقۇملاشتى. ئانسامبلنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىي ئېتىشىدە كومىتېت رەئىسىنىڭ مۇئاۋىنى خېلەم خۇدايبەردىيېۋنىڭ ھەسسىسى سالماقلىق بولغان. ئانسامبلنىڭ دەسلەپكى بەدىي رەھبىرى غەنىجان تاشمەتوۋ بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئىشتىراكچىلىرى نۇرمۇھەممەت مېھرايېۋ، بەداخۇن ياسىنوۋ، شانىغمەت شارەخمەتوۋ، ئابدۇجاپپار ئەخمەتوۋ، ئابدۇرېشىت ئىمىنوۋ، خالىسخان قادىروۋا، سالامەت شەرىپجانوۋا، ئەزىز ھاشىموۋ، ھاكىم خېلەموۋ، زۇنۇن سابىروۋ، ئارزۇيجان مەھەممەتوۋ، ھاۋاخان ئەزىزوۋا، قەمبەرنىسا ئومەروۋا، مەھەممەت ئەزىزوۋ، ئابلىز ئابدۇئەلىيېۋ، رەيھان ھاشىموۋا، تۇرسۇناي مىررەخىموۋا، مەدەنىيەت ھاشىموۋا ۋە باشقىلار بولدى. كوپ ئوتمەي بۇ ئومەك مۇنەۋۋەر سەنئەتكارلار سۇلتانمۇرات رازەموۋ، ئابدۇرىم ئەخمەدىي، ئايتۇرغان ھاسانوۋا، سەيىدەكرەم تولەگەنوۋ، سۇلتان مەمەتوۋ، ئەركىن يۇنۇسوۋ، تۇرسۇن شاۋدىنوۋ، ئەكۋەرجان باقىيېۋ ۋە باشقىلار بىلەن تولۇقلاندى.

شۇ يىللىرى ئۇيغۇر 12 مۇقامىنى تىكلەش، تەرتىپكە سېلىش ۋە ئۇنى تارقىتىش ئىشىمۇ قولغا ئېلىندى. 1969 - يىلى ئۆزبەكستان رادىئو - تېلېۋىدېنىيە دولەت كومىتېتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئانسامبل ھۇزۇرىدا ئۇيغۇر 12 مۇقامىنى توپلاش، رەتلەش، ئۆگىنىش ۋە ماگنىت لېنتىسىغا يېزىش توپى قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ ئىلى ۋارىيانتىنى بىلىدىغانلاردىن مەتتايىرھاسانوۋ، نۇرمەھەممەت ناسىروۋ، سۇلتانمۇرات رەزەموۋ، قادىر رازى ۋە ئابدۇغوپۇر قادىرھاجىيېۋ قاتارلىق سەنئەتكارلار تەكلىپ قىلىندى. ئۇلار تېز ئارىدا مۇقاملارنى ئەكسىگە كەلتۇرۇپ، ماگنىت لېنتىسىغا يازدۇردى. ئارىدىن ئون يىل ئوتە - ئوتمەي مەزكۇر سەنئەت بايلىغىمىز پلاستىنكىلارغا يېزىلىپ تارقىتىلدى. جامائەتچىلىك ئۇيغۇر 12 مۇقامىغا يۈكسەك باھا بەردى.

مەسىلەن، 1978 - يىلى ئوكتەبىردە سەمەرقەنتتە بولغان يۇنېسكونىڭ مىللىي مۇزىكا كېڭىشى ۋە سابىق س س س ر مىللىي مۇزىكا كومىتېتى ھەمكارلىقىدا ئۇيۇشتۇرۇلغان خەلق ئارا مۇزىكا سىمپوزىيۇمىدا ئۇيغۇر 12 مۇقامىغا يۈكسەك باھا بېرىلگەن. سىمپوزىيۇم داۋام قىلىۋاتقان مەزگىلدە ھەمزە نامىدىكى سەنئەت ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي خادىمى ئەزىز ھاشىموۋ «ئۇيغۇر 12 مۇقامى ۋە ئۇنىڭ تەشقەر، ئىلى ۋە دولان نۇسخىلىرى» دېگەن دوكلاد قىلدى. ئەزىز ھاشىموۋنىڭ دوكلادىدىن تاڭ قالغان ئىشتىراكچىلار تاشكەنت ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلى ئىجراچىلىرىنىڭ مۇقام ئىجراسىنى كورۇپ، قىن - قىنىغا پاتماي قالغىنى ئېسىمدا. ھەتتا شۇڭغىچە ئىجراچىلارغا ئىنكاس بىلدۈرمىگەن يۇنېسكو ھوزۇرىدىكى خەلق ئارا مۇزىكا كېڭىشىنىڭ پرېزىدېنتى جون روبېرتس سابىق س س س ر مىللىي مۇزىكا كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئاندرېي ئېشپايلار سەھنىگە چىقىپ، سەنئەتچىلىرىمىزنى قىزغىن ئالقىشلىغىنى ھېلىمۇ يادىمدا.

شۇنىڭدىن كېيىن دۇنيانىڭ كوپلىگەن جايلىرىدا، جۈملىدىن شاگكاڭ، پارىژ، بېرلىن، بېجىن ۋە ستامبۇل قاتارلىق شەھەرلەردە سىمپوزىيۇملار بولۇپ ئوتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە مۇقام بىلىمدانى سۈپىتىدە ئەزىز ھاشىموۋ تەكلىپ قىلىندى ۋە ئۇيغۇر 12 مۇقامى ۋە ئۇنىڭ ئۈچ نۇسخىسى توغرىلىق ئەتراپلىق مەلۇماتلار بېرىلدى.

ئەزىز ھاشىموۋ توغرىلىق ئىككى ئېغىز سوز. ئۇ 1939 - يىلى ئۇيغۇرستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئائىلىسى بىلەن ئۆزبەكستانغا كوچۇپ چىقىپ مۇختەر ئەشرەفىي نامىدىكى تاشكەنت كونسېرۋاتورىيەسىنى تاماملاپ، ھەمزە نامىدىكى ئۆزبەكستان سەنئەت ئىلمىي - تەكشۇرەش ئىنستىتۇتىدا ئىشلەپ كەلمەكتە. ئۇ بۇ ئىلمىي دەرگاھتا ئىشلەش جەريانىدا ئۇيغۇر ناخشا - سازلىرىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى توپلاپ، رەتلەشتىن تاشقىرى، ئۇيغۇرلاردا ناغىرا مۇقام شەكلىنىڭ مەۋجۇتلىغىنى ۋە ئۇنىڭ تۇرى، ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىلمىي يوسۇندا ئاساسلاپ چىقتى، ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئۈچ نۇسخىسىدىكى ماھىيەت بىرلىكى ئىپادىلىنىدىغان ماۋزۇدا ئىلمىي ئىش ھىمايە قىلىپ، سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ نامزىتى ۋە 2001 - يىلى سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ دوكتورى بولدى.

جالال ئاسىموۋ.

ئۆزبەكستاندا تەرەققىي قىلغان سەنئىتىمىز تارىخىنى كوزدىن كەچۈرگەندە، بولۇپمۇ كېيىنكى يىللىرى ئۆزبەكستان تېلېرادىئوسى ھوزۇرىدا پائالىيەت كورسەتكەن ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلى ئىجادىي كوللېكتىۋى، بۇ يەردە كەڭ دائىرىدە تونۇلغان سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ ئوز بورچىنىڭ ھوددىسىدىن شەرەپلىك چىققانلىغىنىڭ شاھىدى بولىمىز. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى كومپوزىتور، بىر نەچچە سىمفونىيەلىك ئەسەرلىرى، ناخشىلارغا يازغان ئەجايىپ مۇزىكىلىرى بىلەن ئۆزبەك ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەخرىگە ئايلانغان شاھىدە شاھىمەردانوۋانى ئالاھىدە ھورمەت بىلەن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. ئۇ ئۇزاق ۋاقىت ئۇيغۇر ئانسامبلىدا بەدىي رەھبەر بولۇپ ئىشلىدى. شۇ ئانسامبلدا ئىشلەپ ئابدىرىم ئەخمەدىي ئۆزبەكستان خەلق ئارتىسى، خالىسخان قادىروۋا بىلەن سۇلتانمۇرات رەزەموۋ ئۆزبەكستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىسى ئۇنۋانلىرىغا سازاۋەر بولدى.

تاشكەنت تىياتىر ۋە رەسساملىق ئىنستىتۇتىنى تاماملىغان غوپۇرجان ھەمدۇللايېۋ ئۇزاق يىللار داۋامىدا جىززاق ۋە سىردەريا ۋىلايەتلىرىدىكى سەنئەت دەرگاھلىرىدا باش رېژىسسېور بولۇپ ئىشلىگەن بولسا، شۇ ئىنستىتۇتنىڭ ئاكتىيورلۇق فاكۇلتېتىنى پۈتەرگەن مەخسۇت مەكسۇروۋ «ئۆزبەكفىلىم» ستۇدىيەسىدە ئىشلىگەن يىللىرى «چىغىر يوللار»، «تومۇرچى ئۇستىنىڭ ۋەسىيەتلىرى»، «مېھرىبانلىق»، «ئاشىقلار»، «كۈتىمىز سېنى ژىگىت»، «ئاچچىق ئالما» ۋە ئۆزبەكستاننىڭ ئۇنجا پرېزىدېنتى يولداش ئاخۇنبابايېۋ ھاياتىدىن ھېكايە قىلىنىدىغان بەدىي فىلىملاردا باش روللارنى ئىجرا قىلدى. ئۆزبەكستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىسى روزا كەرىموۋا مىڭلىغان ئىشقىۋازلارنىڭ سۆيۈملۈك سەنئەتكارىغا ئايلاندى. ئۇيغۇر، ئۆزبەك خەلقىنىڭلا ئەمەس، بەلكى كوپلىگەن شەرىق خەلقلىرىنىڭ ئۇسسۇللىرىنى ئىجرا قىلىپ، مۇكەررەمە تۇرغۇنبايېۋا نامىدىكى دولەت «باھار» ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ يۇلتۇزىغا ئايلانغان تامارا يۇنۇسوۋا ئۆزبەكستان خەلق ئارتىسى ئۇنۋانىغا سازاۋەر بولغان. مەزكۇر ئانسامبلنىڭ پائال ئىشتىراكچىلىرىدىن بولغان فلۇرىدە ھاسامدىنوۋا بىلەن ئەزىزە تولەگەنوۋا كوپلىگەن ئەللەردە بولغان قېتىملاردا قاتنىشىپ، لائۇرېات ئاتالغان.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا بەزى ئۆزبەك ئىجادكارلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزبەكلەر بىلەن ئەزەلدىن يېقىن ئىگەنلىكى بايان قىلىنىدىغان سەھنە ئەسەرلىرىنى ۋە بەدىي فىلىملارنى ياراتتى. ئۆزبەكستان خەلق يازغۇچىسى خەمست غۇلامنىڭ «مۇھەببەت ناۋاسى» سەھنە ئەسىرى سوزىمىزگە دەلىلدۇر. ئەسەردە ئۇيغۇرلارنىڭ سەئىدىيە دولىتى پادىشاسى ئابدۇرېشىتخان بىلەن مەشھۇر مۇقامچى ۋە شائىرە ئامانىسساخان ھاياتى ئەكس ئەتتۈرىلىدۇ.

تونۇلغان ئۆزبەك رېژىسسېورى ئابرار قاسىموۋ ئۇيغۇر ۋە ئۆزبەك خەلقلىرىنىڭ دوستلۇغى ھەققىدە ئەمەك قىلىۋاتقان ئىجادكار. ئۇ 80 - يىللىرى «ياشلىق» ئانسامبلىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن «قىزىل ئالما» بەدىي فىلىمنى ئىشلىگەن بولسا، كېيىن «يول بولسۇن» ناملىق فىلىمنى ياراتتى. ئەندى 1991 - يىلى بولسا ئۇ «گۈلىستاندىن جۇدا» ناملىق بەدىي فىلىم ئىشلىدى. ھەر ئۈچ ئەسەرنىڭ ماھىيىتىدە ئىزگۈلۈكنىڭ ئەبەدىيلىككە داخىلدار ئىگەنلىكى، ئۇنىڭ زوراۋان كۈچلەر ئۈستىدىن ھېمىشەم غالىبلىغى نامايەن قىلىنىدۇ.

ئۇزۇن كەپنى يەكۈنلەپ شۇنى ئېيتىش لازىمكى، ئۆزبەكستاندا ياشاۋاتقان خەلقىمىزنىڭ ھەر ساھادىكى ۋەكىللىرى قېرىنداش ئۆزبەك خەلقىنىڭ غەرەزسىز يار-دەملىرىدىن بۇ ئىككى خەلقنىڭ ئەبەدىي دوستلىغىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئۆزلىرى ئۈيلىغاندىنمۇ ژۇقۇرى نەتىجىلەرگە يەتمەكتە.

يەھيا تايىرىي،
ئۆزبەكستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى.

باتولون كوماندىرى

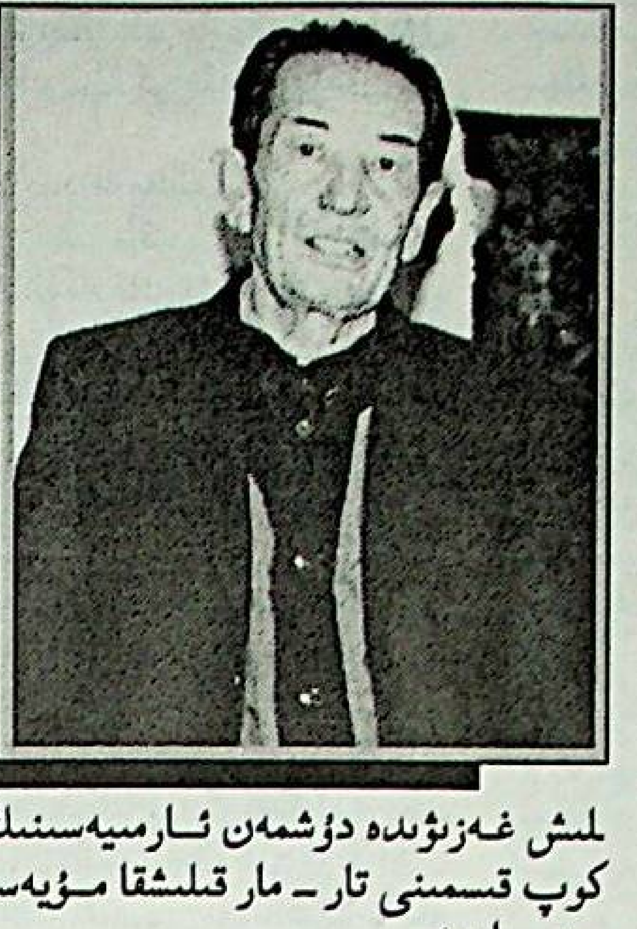

ۋەتەن، خەلقىمىزنىڭ ئىستىقلالىيىتى يولىدا كوتىرىلگەن مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىمىزنىڭ ئارقا كورۈنۈشىدىكى چىن ماھىيىتى ھەققىدە ئەندىلا مۇقۇم چۈشەنچىگە ئىگە بولساقمۇ لېكىن مۇئەييەن ۋاقىتتا ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىنىڭ پەقەتلا ۋەتەن مۇستەقىللىغىنى قولغا كەلتۈرۈش بۈيۈك غايىسى بىلەن جانپىدالىق كۈرەش قىلغانلىغى ھەممىگە ئايان. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى پىدايىلىقتىن باشلاپ ئوزىنى شۇ سەپكە ئېتىپ ئۇيغۇرستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە پارتلىغان مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ باشتىن ئاياق ئىشتىراكچىسى بولۇشى بىلەن باتالىون كوماندىرى دەرىجىسىگە كوتىرىلگەن ئابلىمىت ئاكا خەيرىيېۋتۇر.

ئىلى تەۋەسىنىڭ سۇلتانىياز مازار يېزىسىدا تۇغۇلۇپ ئوسۇپ، يېزا بالىلىرىغا خاس تۇرمۇشنىڭ ئېغىر - يېنىگىدە پىشىپ چىنىققان سەرا ۋىگىتنىڭ مىللىي غورۇرىغا ئوت ياققان 1944 - ژىلقى مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاۋىمىزنىڭ ئۇچقۇنلىرى بولدى. شۇنداقلا ئەل - يۇرت ئىچىدە ئىناۋەتلىك، ئوز دەۋرىنىڭ كوزى ئوچۇق زىيالىلىرىدىن بولغان دادىسى ئابدۇكېرىم ئاكىمۇ ئوغلىنىڭ مىللىي - ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەش سېپىگە ئاتلىنىشىغا ھەمنەپەسلىك بىلدۈرگەن ئىدى.

ھەر تەرەپتىن كېلىپ قوشۇلۇۋاتقان پىدايىلار بىلەن دائىرىسى كەڭىيىپ، بارغانسېرى جىددىيلىشىۋاتقان ۋەزىيەت ۋەھىمىسىگە چۈشۈپ قالغان گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتى بۇ «ئالتە ئوغرىنىڭ» قالايمىقانچىلىغى دەپ تەشۋىقات، تەرغىبات ئىشلىرىنى جانلاندۇرۇپ باققان بولسىمۇ لېكىن مىللىي ئەزگۈ ئىسكەنجىسىدە دەپسەندە بولۇۋاتقان ئومۇمىي خەلقنىڭ رايىنى قايتۇرالمىدى.

ئۇ سەپكە ژۈرەك ئەمرى بىلەن قوشۇلغان ئابلىمىت خەيرى ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەيلا ئىنقىلاپ سەردارلىرىنىڭ دىققەت نەزىرىگە سازاۋەر بولدى. ئەمەلىي مەشغۇلاتلار جەريانىدا ئىختىدارلىق جەڭچى بولۇپ يېتىلىشكە ئوتتى. ئۇنىڭ بۇ خىل جاسارىتى دەسلەپ ئىلقا قاراسۇدا، ئاندىن غۇلجا باش ساقچىنى، سىلىڭبۇنى ئېلىش جەڭلىرىدە نامايان بولىدى. نوۋەتتىكى ھەرەمباغنى ئېلىش قوماندانلىق تەرىپىدىن ھازىرچە كېيىنگە قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قىسمى كەڭسايغا يوتكىلىشى بىلەن ئۇ يەردە بىر ئاز ۋاقىت ئىستىھكام قۇرۇپ ياتىدۇ، ئاندىن بورتالا ئارشىڭغا ئەۋەتىلىدۇ. ئۇ يەرگە توپلانغان گومىنداڭ مۇنتەزىم ئارمىيەسى بىلەن بولغان كەسكىن جەڭلەر ئۇنى يەنە بىر قېتىم تاۋلاپ چىنىقتۇرغان ئىدى. ئىنقىلاپ بايراقدارلىرىنىڭ بىرى، ھەتتا نامى ھەممىگە ھەيدەت بېرىغان غېنى باتۇرغا شۇ يەردە ئوق تېگىپ، ياردار بولغانلىغى جەڭچىلەرنى بىر ئاز سەراسىمىغا سېلىپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار قىساس ئېلىش غەزىۋىدە دۈشمەن ئارمىيەسىنىڭ كوپ قىسمىنى تار - مار قىلىشقا مۇيەسسەر بولىدۇ.

نوۋەتتە ھەرەمباغقا بېكىنىۋالغان دۈشمەن ئۈستىدىن ئۈزۈل - كېسىل غەلىبە قىلىپ، غۇلجا شەھىرىنى تولۇق ئازات قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بۇ يەرگە قايتۇرۇلغان جەڭچىلەرگە ئەندى ئېغىرمۇ كەسكىن جەڭنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا توغرا كەلدى. بۇ شىددەتلىك جەڭدىكى جاسارىتى ئابلىمىت خەيرى نامىنىڭ كەڭ مىقياستا تونۇلۇشقا ئېلىپ كەلدى. كېيىنرەك ئۇنىڭ «باتۇرلۇغى ئۈچۈن» مېدالى بىلەن ئىككى قېتىم، ئىككىنچى دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت» مېدالى بىلەن تەغدىرلەنگەنلىگى ئۇنىڭ مۇناسىپ باھالانغانلىغى بولىدى.

- كەينى - كەينىدىن قولغا كەلتۈرۈلگەن غەلىبىلەردىن كېيىن، - دەپ ئەسلەيدۇ سابىق جەڭچى، - 1945 - ژىلى 8 - ئاپرېل مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ رەسمىي قۇرۇلۇش تەنتەنىسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭ مىنبىرىدە ئەلىخان تورەمنىڭ بالىلىرىم، خىتاي مۇستەبىتچىلىرى «توڭغۇزنىڭ تۈكى كىيگىز بولمايدۇ، ئۇيغۇر ھېچ قاچان دولەت باشقۇرالمايدۇ» دەيدىغان ۋالاقلاشلىرىنىڭ قانچىلىك بىمانە ئىكەنلىگىنى بىز ئەمەلدە ئىسپاتلاپ، ئۇلارغا يۇرت سورايدىغانلىغىمىزنى ئەندى كورسىتىمىز. شۇڭلاشقا بارلىق كۈچ - غەيرىتىمىز بىلەن قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىپ ۋەتەنگە بولغان ئىگىدارچىلىغىمىزنى تىكلىشىمىز كېرەك دېگەن سوزلىرى بارلىق جەڭچىلەرنى شۇنچىكى ئىلھاملاندۇرغان ئىدىكى ئۇلار ئولۇمنىمۇ پىسەڭ قىلماي، لازىم تېپىلسا ھازىرلا ئوزلىرىنى جەڭگە ئاتىدىغان قىيايەتكەش كېلىشكەن ئىدى.

ئا. خەيرىنىڭ ئەندىكى كۈرەش پائالىيىتى مىللىي ئارمىيەنىڭ ئىككىنچى ئاتقۇچىلار پولكى تەركىۋىدە ۋزۋود كوماندىرى لاۋازىمىدا دۈشمەندىن جىڭنى ئازات قىلىش جەڭلىرىدە داۋاملاشتى. بۇ مەزگىلدە ئۇ بارلىق جەھەتتىن تاۋلانغان جەڭچى ۋە سالاھىيەتلىك كوماندىر بولۇپ يېتىلگەن ئىدى.

مەلۇمكى جىڭ ۋە شىخو شەھەرلىرىنى باسقۇنچىلاردىن ئازات قىلىش مىللىي ئىنقىلاپنىڭ ئىستىقبالىنى بەلگۈلەشتە ھەل قىلغۇچى رول ئويناتتى. شۇڭلاشقا ئۇنى نەزەردە تۇتقان دۈشمەن بۇ يەرلەرگە ۋۇقۇرى ھەربىي تېخنىكىغا ئىگە كوپ ساندىكى ئارمىيەسىنى توپلىغان. لېكىن ئۇرۇشنىڭ تەغدىرىنى پەقەتلا ھەربىي ئۈستۈنلۈك ئەمەس، غەلىبىنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ جەڭ قىلغۇچىلار تەرىپىدە بولىدىغانلىغىنى بۇ يەردىكى جەڭلەر كورسەتتى.

- كوپلىگەن قانلار توكۈلگەن بولسىمۇ لېكىن تولۇق ئازاتلىقنى قولغا كەلتۈرۈش مەنزىلىنى كوزلەپ قايتماس ئىرادە بىلەن ئالغا كېتىپ بارغىنىمىزدا تويۇقسىز 11 ماددىلىق بىتىمنىڭ ئىمزالانغانلىغى بىزگە خۇددى قايناۋاتقان قازانغا سۇ قويغاندەك بىلىنىپ، كوڭلىمىزنى غەش قىلغان ئىدى. كەپىنىڭ ئېگىدە كەپ بارلىغىغا بىز شۇ مەزگىلدە تولۇق كوز يەتكۈزەلمىگەن بولساق ئەندى بىلىپ، ئىست - ئىست زوراۋانلارنىڭ ئويۇنچۇغى بولۇپ بىھۇدە توكۈلگەن قانلار ئۈچۈن ئەلەم بىلەن لىۋىمىزنى چىشلەپ ژۈرىمىز، - دەپ ئېغىر خورسىنىپ قويىدى سوھبەت ئارا سابىق جەڭچى.

ياش سىلەر ئۇ مىللىي ئىنقىلاۋىمىزنىڭ ئىككى تەرەپىمىزدىكى باسقۇنچىلارنىڭ زىيانكەشلىگى بىلەن مۇۋاپپەقىيەتسىز بولغانلىغىدىن قەتئىي نەزەر ۋەتەن ئازاتلىغى ئۈچۈن خەلقىمىز ئالدىدىكى پەرزەنتلىك، ئەزىمەتلىك ۋەزىپەڭلارنى ئۇنتىڭلار. شۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىشىڭلار لازىم، - دەپ ئۇنىڭ سوزىنى بولۇپ، كوڭلىگە تەسەللى بەرگەندەك بولدۇم.

ئۇنىڭدىن كېيىن گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ، مىللىي ئىنقىلاۋىمىزغا ئاسىيلىق قىلىشقا ئوتكەن ئەكسىل ھەرىكەتچىلەر بىلەن بولغان جەڭلەرگىمۇ روتا، باتالىون كوماندىرى رېتىدە ئوز قوشۇنلىرى بىلەن باشتىن ئاياق قاتناشقان ئا. خەيرى مىللىي ئىنقىلاۋىمىزنىڭ ئاخىرىغىچە ئوزىنىڭ جەڭگىۋارلىق كۈرەش روھىنى بوشاتمىدى.

ھېلىگەرلىك بىلەن رەڭگىنى ئوزگەرتكەن قىزىل خىتايلار ئۇيغۇرستان زېمىنىنى ئىشغال قىلىشقا ئوتكىنىدە مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ قاتناشچىلىرى، بولۇپمۇ ئابلىمىت خەيرى قاتارلىق ئۇنىڭ ئوفىتسېرلىرىنىڭ بېشىغا كەينى - كەينىدىن ھەر خىل كۈلپەتلەر چۈشۈشكە باشلىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇ بۇ تەۋەگە كوچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئالمۇتا شەھىرىدىكى ھەر تۈرلۈك ئىش ئورۇنلىرىدا ئىشلەپ دەم ئېلىشقا چىققان ئا. خەيرى بۇ كۈنلەردە ھاياتىنىڭ سەكسەن داۋىنىنى ئاتلاپ ئوتۈپ، زارە - ۋوستوكا مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ھەر قانداق مەسىلىلەردىكى توغرا سوزلىگى، سالاھىيىتى، كوپنى كورگەن ھاياتىي چۈشەنچىسىنىڭ چوڭقۇرلىغى بىلەن سابىق جەڭچى ئابلىمىت خەيرى بۇ يەردىكى يۇرتداشلىرىنىڭ ئارىسىدا ئابرويى - ئىناۋەت ۋە چوڭ ھورمەتكە ئىگە.

س. ئىسكەندەروۋ.

يۇرت خىزمىتىدىكى موتىۋەر

ئالمۇتا شەھىرى دروژبا مەھەللىسى ئۇيغۇرلار زىچ ئورۇنلاشقان، چوڭ يۇرتلارنىڭ بىرى. يۇرتنىڭ ئەينە شۇنداق ئوم، ئىناق بولۇشى كوپ جەھەتتىن بۇ يەردىكى موتىۋەرلىرىمىزگە باغلىق. مەھەممەتجان ھاجىم قادىروۋ كوپلىگەن ژىللاردىن بۇيان يۇرت ئىشلىرىنى جان - دىلى بىلەن قىلىپ، كوزگە كورۈنگەن يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ بىرىدۇر. جامائەتچىلىك ئىشلىرىنى خۇددى ئوز ئىشىدەك كورۈپ، ئوز دائىرىسىدىكى ۋەزىپىلەر ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتقانلىغى ئۈچۈن رېكونالىق ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئۇنى ئاقساقاللار كېڭىشى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى قىلىپ سايلىغان.

مەھەممەت ھاجىم ماتا كوپلىگەن ژىللاردىن بۇيان «يېڭى ھايات»، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە گېزىتلىرىمىزنى كەڭ دائىرىدە تەشۋىق قىلىپ، مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا بارلىق كۈچ - قۇۋۋىتىنى سەرىپ قىلماقتا.

- «يېڭى ھايات»، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىسىز ھازىرقى ھاياتىمىزنى قانداق پەرەز قىلىشىمىز مۇمكىن؟ كېيىنكى ۋاقىتلاردا «يېڭى ھايات» گېزىتىدە خەلقىمىزنىڭ تارىخىغا، مەدەنىيىتىگە باغلىق بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللار بىزگە مەنىۋىي ئوزۇق بېرىپ، خەلقىمىزنىڭ شانلىق ئوتمۈشى، دۇنيا مەدەنىيىتىگە قوشقان ھەسسىسى، ئانا ۋەتەندە ياتلار ئاسارىتىدىكى خەلقىمىزنىڭ ھازىرقى ھاياتى توغرىلىق، چەت ئەللەردىكى ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ پائالىيەتلىرى ھەققىدە ئەتراپلىق خەۋەردار بولۇپ تۇرىمىز. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ گېزىتسىز ھازىرقى كۈندىلىك ھاياتىمىزنى پەرەز قىلىش مۇمكىن ئەمەس، - دەيدۇ مەھەممەت ھاجىم قادىروۋ.

مەھەممەتجان ئاكا كوپلىگەن باشقا ۋەتەنداشلار قاتارىدا ئۇيغۇرستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاپ پارتلىغاندا ئۇنىڭغا پىدائىي بولۇپ ئىشتىراك قىلغان. ئىنقىلاپ پارتلىغان مەزگىلدە ئۇ غۇلجا گىمنازىيەنى پۈتتۈرۈپ ئاشلىق ئىدارىسىدا بۇغالتېرىيەدە ھېساپچى بولۇپ ئىشلەۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئەينە شۇ ئاشلىق ئىدارىسىدا بۇغالتېرىيەدە ئىشلىگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان ھەربىي تۈرا رەھبەرلىگى جەڭ مەيدانىغا بېرىش ئىلتىماسىنى ئېتىبارسىز قالدۇرۇپ، ئارقا سەپ ھەربىي تەمىناتىمۇ ئىش بىلىدىغان ئادەملەر كېرەك دەپ، ئېلىپ قالغان ئىدى. م. قادىروۋ ھە دېگەندە ھەربىي تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىغى پولكوۋنىك پەخىردىنغوجا رەسۇلوۋ ئىختىيارىدا ئىشلەپ، ھەربىي تەمىنات نازارەت بولۇمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى، قۇرۇلۇش بولۇمىنىڭ باشلىغى، 1947 - 48 - ژىللىرى ئارالتوپىگە ئورۇنلاشقان مىللىي ئارمىيە ھەربىي تەمىنات بولۇم باشلىغى، 1948 - 1950 - ژىللىرى ئورتا يونىلىش ھەربىي تەمىنات باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ ئىشلەپ، مىللىي ئارمىيەنى ئوزۇق - تۈلۈك، كىيىم - كېچەك ۋە باشقا ئەشيالار بىلەن تەمىنلەش ئورخىشاش جاۋاپكەرلىك ئىشلارنىڭ ھوددىسىدىن چىقىدۇ. مەھەممەتجان ئاكا ئوزىگە تاپشۇرۇلغان جاۋاپكەرلىك ۋەزىپىلەرنىڭ ھوددىسىدىن دايىم چىقىپ، ئارمىيەنى ئەشيالار بىلەن تەمىنلەشتىكى خىزمەتلىرى ئۈچۈن رەھبەرلىكنىڭ ۋۇقۇرى باھاسىغا ئىگە بولۇپ تۇرغان. ئۇنىڭغا مىللىي ئارمىيەنىڭ كاپىتانى ئۇنۋانى بېرىلگەن. شەرقىي تۈركىستان ھوكۇمىتى 1947 - ژىلى مىللىي ئارمىيەدىكى خىزمەتلىرىنى مۇناسىپ باھالاپ، م. قادىروۋنى 2 - دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىغان.

ماۋچىلار ئۇيغۇرلار دىيارىغا كەلگەندىن كېيىن مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىنى ئوز تەسىر دائىرىسىگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدى.

- 1950 - 1952 - ژىللىرى بىز بىر توپ ئوفىتسېرلار 2 - قارار ئالىي سىياسىي كۇرسىدا ئوقۇدۇق. خىتاي كوممۇنىستلىرى بىزدىكى مۇستەقىلچىلىك روھىنى يوقىتىپ، ئوزلىرىگە ئىتائەتمەن قىلىپ تەربىيەلەشنى مەخسەت قىلغان ئىدى، - دەپ ئەسلەيدۇ م. قادىروۋ.

ئۇ 1952 - ژىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ كۇرسنى پۈتتۈرۈپ 1957 - ژىلغىچە قەشقەر مۇداپىيە 3 - ئاتلىق پولك ھەربىي تەمىنات باشلىغى، 1957 - 59 - ژىللىرى شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەمىنات باشقارمىسىدا ئەشيالار بولۇمىدە ئىنسترۇكتور، 1959 - 62 - ژىللىرى ئالتاي ھەربىي تۈرا باشلىغى ۋەزىپىلىرىنى ئوتەيدۇ. ماۋچىلار مىللىي ئارمىيە جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىدىن ھېساپ ئېلىشنى توختاتماي، ئۇلارغا داۋاملىق قىسىم كورسىتىپ تۇرغانلىغى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. ئەينە شۇ تۈپەيلى مايور مەھەممەتجان ئاكىمۇ ھەربىي خىزمەتتىن چېكىنىپ 1962 - ژىلى قازاقستانغا كوچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

بۇ تەۋەدە ئۇ خەلق ئېگىلىگىنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئەمگەك قىلىپ 1988 - ژىلى دەم ئېلىشقا چىقىدۇ. جەمىيەتلىك ئىشلارنىڭ جانكويەرى مەھەممەتجان ھاجىم ھازىر بالىلىرى ۋە نەۋرىلىرى بىلەن ئىجىل - ئىناق ياشىماقتا.

يادىكار سابىتى.

سۈرەتلەردە: 1. ئىنقىلاۋى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىرىدىن غېنى باتۇر، سەيپىدىن ئەزىزى، فاتىخ باتۇرلار بىر توپ ھەربىي مەمۇرىي خادىملار بىلەن.

2. شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ بىر توپ ئوفىتسېرلىرى بىلەن جەڭچىلىرى.
(سۈرەتلەر سەمىتوۋلار ئارخىۋىدىن ئېلىندى.)

ئابدۇۋەلى ئەلى

«يەتتە

نىسبەتلىك يازغۇچى ئابدۇۋەلى ئەلى (ۋەلى) 1948 - يىلى ئۇيغۇرلار دىيارىدا تۇغۇلغان. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ 1965 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە ھەربىي خىزمەتتە جەڭچى، بولۇم كوماندىرى، ۋزۋود كوماندىرى ۋە ھەربىي تەرجىمەن بولۇپ ئىشلىگەن. 1979 - يىلى ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، قەشقەر ۋىلايەتلىك تەشۋىقات بولۇمىدە ئىشلەپ، 1981 - يىلى ش ئۇ ئا ر خەلق نەشرىياتىغا يۆتكىلىپ مۇھەررىر، بولۇم مۇدىرى، ئالىي مۇھەررىر لاۋازىملىرىدا ئىشلەيدۇ.

ئابدۇۋەلى ئەلى ش ئۇ ئا ر نەشرىياتىدا ئىشلىگەن 20 يىل جەريانىدا «ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «جۇڭگو ئۇمۇمىي تارىخى» (13 توم)، «خەننامە»، «كېيىنكى خەننامە»، «قۇتادغۇ بىلىك ۋە قانۇن»، «قاراخانىيلارنىڭ دولەت تەشكىلاتى»، «9 - 12 - ئەسىرلەردىكى ئۇيغۇر دولەتلىرى» قاتارلىق يۈزدىن ئارتۇق كىتابقا مەسئۇل مۇھەررىر بولغان.

1979 - يىلى ئا. ئەلىنىڭ «بەدولەت» ناملىق ئۈچ توملۇق ئەسىرى نەشر قىلىنغاندىن كېيىن كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ قەشقەر غوجىلىرى ھەققىدە يازغان «مەخدۇم ئەزەم ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى» (2 توم)، «ئاپپاق خوجا» (2 توم)، «تورغاق خوجىلار» (2 توم) ناملىق ئۈچ تارىخىي رومانى ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرالمايدۇ. مۇئەللىپ مەزكۇر ئەسەرلىرىدە ئۇيغۇرستاندا خوجىلارنىڭ ئوينىغان سەلبىي رولىنى دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن پاش قىلىپ، تارىخىمىزدىكى خوجىلار دەۋرىنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ. تۆۋەندە ھۆرمەتلىك گېزىتخان، ئا. ئەلىنىڭ «تورغاق خوجىلار» رومانىدىن «يەتتە قىزلىرىم» دېگەن بابىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىدۇق.

مىلادى 1767 - يىلى قەمەرىيە 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى. رەھمىتۇللا بەگ باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن ئالتە ئايدىن بېرى قاتتىق مۇداپىئە قىلىنىۋاتقان ئۈچتۇرپان شەھىرى مانجۇلارنىڭ شىددەتلىك توپ ئوقلىرىنىڭ زەربىسىدە ئاخىر تەلتۆكۈس ۋەيران قىلىپ تاشلاندى!

* * *

مانجۇلار ئالتە ئايدىن بۇيان، مۇلكىي قەشقەرىيەدىكى ۋە ئىلى ئەتراپلىرىدىكى لاۋ - لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۈچتۇرپان شەھىرىنىڭ ئەتراپىغا توپلىدى. ئىلى جاڭجۈنى مىڭرۇي، ياندىش ئىلى جاڭجۈنى ئاگۈي ۋە ئىلى ھاكىمبېگى مۇسا گۇڭلار باشچىلىقىدىكى مانجۇ ياردەمچى قوشۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇ قۇدرەتلىك لاۋ - لەشكەرلەر شەھەرنىڭ سىرتىغا بارگاھ تىكىپ سەپ تارتىپ تۇرۇشقانىدى. ئىلى جاڭجۈنى مىڭرۇي ۋە ئاگۈيلار بۇ دىيارنىڭ خەلقىگە زالىملىق قىلىش ئۈچۈن ئۈچتۇرپان قەلئەسىگە قاراپ زۇلۇم ئېتىنى سۈردى. ئۇلار ئاسمان قورغىنىغا سىرتماق سالماقچى بولغاندەك. گۇرۇھ - گۇرۇھ قارا چېرىكلىرى بىلەن شۇ تەرەپكە ۋۇرۇش قىلدى. گوياكى چېرىك دەرياسى سەل سۈيىدەك چايقالدى. مانجۇلارنىڭ ھەيۋەتلىك قوشۇنلىرى خۇددى مەشىق دەپتىرىنى قارا سىياھ بىلەن بويىغاندەك ۋە رويى - زېمىننى قاپلاپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان چېكەتكىدەك يەر يۈزىنى قاپلىدى. قارا چېرىكلەر ئۈچتۇرپان قەلئەسىنى قاتمۇ - قات قورشاش ئۈچۈن تۈشمۇ - تۈشتىن نەچچە داپقۇر ۋۇرۇش قىلدى. ئۇلار قەلئە ئەتراپىغا يېقىنلىشىپ، شاۋقۇن - سۈرەن سېلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ غوۋغالىرىنىڭ سۈرى خۇددى جەددالنىڭ ئىشىكىنىڭ ئاۋازىغا، بەلكى قىيامەتنىڭ غوۋغاسىغا ئوخشاتتى.

تاڭ ئاتماقتا ئىدى. تىمام قىبلىگە قاراپ بامدات نامىزىنى ئوقۇۋاتاتتى. سېپىل ئۈستىدە ناماز ئوقۇۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ مەنزىرىسى تەنتەنىلىك ۋە دەھشەتلىك ئىدى. ناماز تىنچلا ئوقۇلدى. بامدات نامىزى تۈگەپ، مىڭلىغان جەڭچىلەر ئورنىدىن تۇرۇشقان چاغدا، گوياكى شامال چىققاندەك شاۋقۇنلىغان ئاۋاز چىقتى. ئەتكەنلىك ئالدىراش ئىشلار باشلاندى. جەڭچىلەر قورال - ياراقلىرىدىكى قان داغلىرىنى ۋە توپا - چاڭلارنى سۈرتۈپ تازىلاشتى. ئوقيا ئوقلىرىغا پەيلەرنى باغلاشتى.

دەل مۇشۇ چاغدا مانجۇلار پۈتۈن لاۋ - لەشكەرلىرىنى شەھەر ئەتراپىغا توپلاپ، يەر - جاھاننى توپا - توزانغا كۆمۈپ يەتتىنچى داپقۇر ئومۇمىي ھۇجۇمغا ئۆتتى! دەھشەتلىك جەڭ باشلىنىپ كەتتى. دۈشمەن لەشكىرى كۆپ ھەم خىل ئىدى. رەھمىتۇللا بەگنىڭ لەشكەرلىرى مانجۇلارنىڭ شىددەتلىك توپ ئوقلىرىدا كۆپ ئۆلۈپ كەتتى.

ئەسلىدە قوزغىلاڭچىلار ئىگىلەۋالغان ئۈچتۇرپان قەلئەسىنى بىر ھۇجۇم بىلەنلا ئاسان ئالىمىز، دەپ ئويلاشقان مانجۇلار ئالتە كۈندىن بېرى شەھەرگە قوزغىغان ئالدىنقى ئالتە داپقۇرلۇق ھۇجۇمىدا قەلئە تۈۋىدە دۆۋە - دۆۋە ئۆلۈكلىرىنى قالدۇرۇپ كېتىشتىن باشقا، ھېچ قانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەنىدى. قەلئەدىكى قوزغىلاڭچىلار ئۆزلىرىنى ۋە خوتۇن - بالىۋاقلىرىنى جان تىكىپ ھىمايە قىلىشماقتا ئىدى.

بۇ سەرەتان ئوتتۇرا، ئەسەد ئېيى كىرىپ قالغان بىر مەزگىل ئىدى. ئۈچتۇرپان شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى باغلاردا مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى پىشىپ يېتىلگەن ھوسۇلدىن ئېگىلىپ، يەرگە سالام بېرىشكە باشلىدى. شەھەر ئىچىدىمۇ مېۋىلىك دەرەخلەر، ئۈزۈم بىدىشلىرى كۆپ ئىدى. ئامما، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھېلىتىدىن سېپىدام بولۇپ قالغان، تېخى سارغايمىغان كۆپ - كۆك شاخلار ئارىسىدا بىرەر تال ئالما، بىرەر تال شاپتۇل، بىرەر شىڭگىل ئۈزۈم قالمىغان. ئالتە ئايدىن بېرى، قامال ئازاۋىنى يەتكۈدەك تارتقان ئۈچتۇرپان خەلقى بارلىق مۇڭلەرنى پىشار - پىشمايلا يەپ تۈگىتىشكەندى! قەلئەنىڭ ھەممە قوۋۇق - دەرۋازىلىرى ئېتىك، شەھەر ئەتراپىنى بولسا مانجۇلار قورشاپ ياتاتتى. ئىچكىرىدىن [illegible] سىرتتىن ياردەم [illegible] بولغانلارنىڭ يولىمۇ توسۇپ تاشلانغانىدى.

مانجۇلار ئالتە ئايدىن بېرى پۇخرالارغا ئېغىر ھاشار سېلىپ، ئۈچتۇرپان شەھىرىنىڭ ئەتراپىغا ئۇزۇنلۇقى بەش چاقىرىم كېلىدىغان چوڭقۇر خەندەكلەرنى قازدۇرغانىدى. خەندەكلەردىن چىققان توپىلارنى ئېگىز تىكلەپ دۆۋىلىتىپ، ئۈستىگە [illegible] ھارۋىلارنى بىر - بىرىگە چېتىپ مۇستەھكەم [illegible] تەييارلاپ قويغانىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا ئوقياچىلار ۋە [illegible] قاتلىنىپ [illegible] قاتار تىزىلىپ تۇرغانىدى. [illegible] قىلىپ، ساق ھاسىل قىلىشقانىدى.

* * *

مانجۇلار ئۈچتۇرپان سېپىلىغا قاراتقان ھۇجۇمنى قايتا [illegible] دورىلىرى، ئوزۇق - تۈلۈكى [illegible] تۈگىگەنىدى [illegible] قوزغىلاڭچىلار قېرى - ياش، ئۇششاق - چوڭ، ئەر - ئاياللارنىڭ ھەممىسى سېپىل ئۈستىگە چىقىپ [illegible] جەڭ قىلىشماقتا ئىدى. قەلئەدىكى خوتۇن - قىزلار مايسىخان باشلىغىدىكى يەتتە قىزغا ئەگىشىپ قىلىشپ، ئوز ئاتىلىرى، ئەرلىرى ۋە ئاكا - ئۇكىلىرى بىلەن يانمۇ - يان تۇرۇپ جەڭ قىلىشماقتا ئىدى. رەھمىتۇللا بەگنىڭ ئاي - كۈنى يېقىنلىشىپ قالغان قىزى ئاسىمخانمۇ سېپىل ئۈستىدە پىداكارلىق كۆرسىتىپ، ئوق تېگىپ يىقىلغان ئەرلەرنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، يەنە ئوق تەگمەسۇن دەپ، دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا خىش - كېسەك پارچىلىرىدىن تام قوپۇرۇپ ئېھاتە قىلىپ قويۇۋاتاتتى. ئوق تېگىپ يىقىلغانلار كۆپەيمەكتە ئىدى. ئۇكەكلەرنىڭ كەينىدە ياردار بولغانلار ياتاتتى. قېرى بىر جەرراھ بىلىكىگە ئوق تېگىپ يىقىلغان بىر ياردار جەڭچىنى داۋالاپ، جەرراھ ئۇنىڭ بىلىكىدىن تېخى يېڭىلا تەككەن ئوقيا ئوقىنى تارتىپ چىقىرىۋاتقانىدى.

جەرراھ كۆپ ئۇرۇنۇپ ئاخىر باشاقنى گۆشتىن چىقىرىۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولدى. ياردەمچى جەرراھ يارىنىڭ ئاغزىغا شىپالىق مەلھەمنى سۈرتۈپ، ئۈستىنى تۈز سۈيىگە چىلانغان يېڭى خام بىلەن مەھكەم باغلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقى ياردارنىڭ ۋۇرىكىگە پاتقان ئوق يارىسىنىڭ ئازاۋىمۇ شاپىدە توختىدى. جەڭچى ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، جەرراھ:

- ياق، ئاستا - ئاستا ياخشى بولۇپ كېتىسەن! - تېۋىپ يارىڭنى ھازىرلا پۈتتۈرىدىغان خۇدا ئەمەس. ئۇ يارىڭنى داۋالاپ ساقايتىدۇ. ئامما، دەررۇ ئەمەس! - دېدى ئۇنىڭغا كايىپ تۇرۇپ.

بىراق ھېلىقى جەڭچى جەرراھنىڭ توسقىنىغىمۇ ئۇنىماستىن سەكرەپ تۇردى - دە، ئۇكەكنىڭ نېرىسىدىن بېشى كۆرۈنگەن بىر قارا چېرىككە قاراپ ئېتىلدى!..

سەككىز شوتا قوزغىلاڭچىلارنىڭ جەڭ قىلىشىغا قوماندانلىق قىلىۋاتقان رەھمىتۇللا بەگكە قاراپ يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇ تۆۋەندە شوتىلارنىڭ قويۇلۇشىنى كۈتۈپ سېپىل ئۈستىگە ھۇجۇم قىلىپ چىقماقچى بولۇپ تەييارلىنىپ تۇرۇشقان بىر توپ قارا چېرىكلەرنى كۆردى - دە، جەڭچىلەرگە دەرھال تۆۋەنگە تاش دومىلىتىشنى بۇيرۇدى. مۇداپىئەچىلەر يوغان - يوغان تاشلارنى تۆۋەنگە قارىتىپ دومىلاتتى.

بۇ چاغدا، رەھمىتۇللا بەگ شوتىدىن سېپىل ئۈستىگە سەكرىمەكچى بولغان بىر مانجۇ سەردارىنى كۆرۈپ قالدى - دە، «يا ھەزرىتى ئەلى شاھىمەردان!» دەپ ۋارقىرىغىنىچە شەمشادتەك چوڭ گۈرزىسىنى بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ ھېلىقى مانجۇ سەردارىنىڭ كاللىسىغا ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ رەت ئۇرۇۋىدى، مانجۇ سەردارى دەرھال بېشىغا قالقان تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئۈچ قېتىملىق ھۇجۇمىنى ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ رەت قايتۇردى. گۈرزە ساداسىنىڭ گۈلدۈر - گۈلدۈرى زېمىن قۇلىقىنى كاس قىلىپ، گۈرزە - قالقان ئارىسىدىن چاقنىغان ئوت ئالەم كۆزىنى قارىغۇ قىلدى. ھېلىقى مانجۇ سەردارى نوۋەتنى ئوتكۈزۈۋېتىپ بورە چىشلىق ئومۇتنى ئېلىپ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ ئۇردى. رەھمىتۇللا بەگ قولىدىكى گۈرزىنى تاشلاپ، پولات نەيزە بىلەن ھېلىقى مانجۇ سەردارىنىڭ كۆكرىكىگە ئۇردى. مانجۇ سەردارى چەبدەسلىك بىلەن ئومۇتنى تاشلاپ، قالقاننى يۈزىگە تۇتتى ۋە رەھمىتۇللا بەگكە شەمشەر ئۇرماقچى بولۇپ شەمشىرىنى كۆتەردى. رەھمىتۇللا بەگ مانجۇ سەردارىنىڭ قولىنى كۆتەرگىنىدىن پايدىلىنىپ قولىدىكى نەيزىسىنى چۆرۈپ تاشلىدى - دە، يېنىدىن شەمشىرىنى سۇغۇرۇپلا شۇنداق ئۇردىكى، شەمشەر مانجۇ سەردارىنىڭ سول بېقىنىدىن ئوڭ قولتۇقىغىچە سانجىلىپ، ئۇنى ئىككى ھەسسە قىلىپ تاشلىدى. مانجۇ سەردارى شوتا ئۈستىدىن خۇددى ئېگىز پور كۆتەكتەك ۋىقىلدى ۋە جېنى جەھەننەمگە كەتتى.

* * *

سەركەردىسىنىڭ پىداكارلىق بىلەن جەڭ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن جەڭچىلەر شوتا بىلەن تۆۋەندىن ۋۇقىرىغا ئۆرمىلەپ چىقىۋاتقان قارا چېرىكلەرنى قەيسەرلىك بىلەن يەسكە ئۇرۇپ چۈشۈردى. ئەندى، سېپىلنىڭ رەھمىتۇللا بەگ تۇرغان بۆلىكىنىڭ ئوڭ - سول تەرەپلىرىدىمۇ بىر نەچچە شوتا پەيدا بولدى، ئۇزاق ئوتمەي، مانجۇلار سېپىل ئۈستىگە چىقىشىپ، ئاندىن سېپىلدىن سەكرەپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇلار كوچىلاردا بىر - بىرىگە يول بېرىشمەي، ئۇتتۇپ كېتىشكە تىرىشاتتى. شەھەر ئىچىدىكى سودىگەرلەر ۋە بايلارنىڭ ئۆيلىرى، ئامبارلىرى، مال - قورالىرى تەرەپكە قاراپ ئۇچقاندەك چاپاتتى. ئۇدۇل كەلگەن ئۆيلەرگە بېسىپ كىرىپ، كوزىگە كورۇنگەن ئادەمنى ئۆلتۈرەتتى.

شەھەر ئىچىدە مانجۇلار بىر مەھەللىدىن كېيىن ئىككىنچى مەھەللىنى ئىشغال قىلىشماقتا ئىدى. كەڭ مەيداندا ئاتلىق جەڭ قىلىشقا ئۈگەنگەن بۇ مانجۇ چېرىكلىرى تار كوچىلاردىن ۋە ئورۇلۇپ چۈشكەن ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىدىن ئۇتتۇپ، ھەر خىل قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەپ، قاتتىق ھۇجۇم قىلاتتى ۋە دەريا تەرەپكە قاراپ چېكىنىۋاتقان قوزغىلاڭچىلارنى ئوق بوران قىلماقتا ئىدى.

رەھمىتۇللا بەگ ئەسمىتۇللا بەگ، جىيەنى ئەمرۇللا بەگ ۋە كۆيۈغلى تاھىر بەگلەر باشلىق بىر بولۇك قوزغىلاڭچىلارنى باشلاپ مانجۇلار بىلەن ئېتىشىپ - ئېتىشىپ، سېپىلنىڭ دەريا بىلەن تۇتىشىدىغان يېرىگە قاراپ سىلجىدى. ئۇلار ئۈچ مەھەللە يېنىغا كەلگەندە، رەھمىتۇللا بەگ ۋىقىلدى، ئۇنىڭغا ئوق تەككەندى! ئۇ «ئاكا!» دەپ ئېتىلىپ كېلىۋاتقان ئىنىسى ئەسمىتۇللا بەگكە ۋە «ئاتا، نېمە بولدىلا!؟» دەپ چۇقىرىشىۋاتقان جىيەنى ئەمرۇللا بەگ، كۆيۈغلى تاھىر بەگلەرگە قاراپ ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ، نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىغاندەك قىلدى. ئارقىدىنلا ئۇنىڭ بېشى شىلىققىدە قىلىپ يانغا ساڭگىلاپ چۈشتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى ئوت شولىسى لاپپىدە يانغاندەك بولدىيۇ ئامما ئاستا - ئاستا ئۆچۈپ، خىرەلىشىپ قالدى...

* * *

ئەسمىتۇللا بەگ باشلىقىدىكى بىر گۇرۇھ قوزغىلاڭچىلار قوۋۇق يېنىغا كېلىشكەندە، بۇ يەرمۇ ئالللىقاچان مانجۇلار قولىغا چۈشۈپ كەتكەندى! مانجۇلار كىشىلەرنى ئۇتقان يېرىدىلا قىلىچلاپ سويۇپ تاشلىشىۋاتاتتى. شىرىپ دورغا، ساۋۇت بەگ ۋە داۋۇت مىرزا دېگەن خائىنلار مانجۇلارنى باشلاپ قوزغىلاڭچىلارنى تونۇپ بېرىۋاتاتتى. ئۇلار كىمنى قوزغىلاڭچى دېسە، مانجۇلار شۇ كىشىنى قىلچىمۇ ئاياپ ئولتۇرماستىن، «مانا ئىسيان كۆتەرگەننىڭ جازىسى!» دەپ رەھىمسىزلەرچە چېپىپ تاشلىشاتتى. ئەسمىتۇللا بەگ باشچىلىقىدىكى ھېلىقى بىر گۇرۇھ ئادەملەر قىلىچلىرىنى كۆتۈرۈشكەن پېتى مانجۇلارغا ئېتىلدى. بۇ چاغدا، ساۋۇت بەگنىڭ: «ئىسيانچىلارنىڭ كاتتىۋېشى ئەسمىتۇللا بەگ دېگەن ئەنە شۇ!» دەپ ۋاقىرىغىنىنى ئاڭلىغان مانجۇلار قوۋۇقنى تاشلاپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە يوپۇرۇلۇپ كېلىشكەن پېتى قوزغىلاڭچىلارنى چاپ - چاپ قىلدى. كۆچتۈڭگىر بىر مانجۇ قولىدىكى بورە چىشلىق ئومۇتى بىلەن بىر ئۇرۇپلا ئەسمىتۇللا بەگنىڭ قولىدىكى نەيزىسىنى ئېقىپ چۈشۈرۈۋەتتى. ئەسمىتۇللا بەگ شەمشىرىنى سۇغۇرۇپ قولىغا ئېلىپ بولغىچىلىك ئارىلىقتا تورت - بەش مانجۇ چېرىكى ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشلاندى - دە، ئۇنى تۇتۇۋالدى. ئەسمىتۇللا بەگنىڭ مانجۇلار قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كورۇپ مايسىخان: «ئاكا!» دەپ ۋاقىرىغىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا ژۈگۈرۈۋىدى، ئەسمىتۇللا بەگ ئۇنىڭغا: «مېنىڭ بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن، دەرھال قوۋۇقتىن بوسۇپ چىقىپ كېتىڭلار!» دەپ قاتتىق قەھر قىلدى. ئائىلاج مايسىخان بايمۇرات پالۋان دېگەن يەنە بىر سەردار بىلەن بىللە مۇشۇ پايپاراقچىلىقتا قالغان قىزلارنى ۋە بىر قىسىم قوزغىلاڭچىلارنى باشلاپ قوۋۇقتىن مۇھاسىرىنى يېرىپ ئېچىپ چىقىپ كېتىشكە مۇۋەپپەق بولدى. يەنە بىر بولەك قوزغىلاڭچىلار قوۋۇق يېنىدا ئەسمىتۇللا بەگدىن ئايرىلىپ قېلىشقاندىن كېيىن، ئەمرۇللا بەگ بىلەن تاھىر بەگلەرنىڭ باشچىلىقىدا مانجۇلار بىلەن قەيسەرلەرچە قاتلىق ئېلىشىپ ژۈرۈپ دەرۋازا ئالدى جامەسىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى ۋە كامەنىڭ ئىشىكىنى ئېتىۋېلىشتى. قالغان بىر بولەك خوتۇن - قىزلار بەختكە قارشى مانجۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تاھىر بەگنىڭ ئېغىر ئاياق خوتۇنى ئاسىمخانمۇ بار ئىدى.

مانجۇ سەردارى، ئاقسۇ خان ئامبىلى بيەن تاخەي ئېتىنى دىۋىتىپ چاپتۇرۇپ كېلىپ، جامە ئالدىدىكى مەيداندا توختىدى ۋە جامەنىڭ سەيناسىغا سەپسىلىپ قارىدى - دە، ئەتراپتىكى قارا چېرىكلەرگە:

- ئالغا، باتۇرلىرىم! چەنتۇلار بۇتخانىسىدىكى ئاشۇ بىر توپ ئىسيانچىلارنى تىرىك تۇتساڭلارلا، مۇنۇ چەنتۇلارنىڭ پاخلاندەك ئوماق، پاختىدەك يۇمشاق خوتۇن - قىزلىرى سىلەرنىڭ بولىدۇ! قولۇڭلارغا چىققان ئولجىلارنىڭ ھەممىسى سىلەرنىڭ بولىدۇ! مىگرۇي دارىن شەھەرنى ئۈچ كۈن بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشقا رۇخسەت قىلدى! - دەپ ۋاقىرىدى. قارا چېرىكلەر خۇشاللىقىدىن: «ئۇر، چاپ، تۇت، بۇلا، باس!» دەپ چۇقان سېلىشىپ، جامەگە ئوزلىرىنى پەرۋانىدەك ئېتىشتى.

جامە ئىچىگە بېسىپ كىرىشكە تەقەززا بولغان قارا چېرىكلەر ئىنتايىن كۆپ ئىدى. ئۇلار بىردەمدىلا ئىشىككە قاپىسلىپ قېلىشتى. ئەمرۇللا بەگ بىلەن تاھىر بەگ بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىشىپ قوللىرىدىكى ئايپالتىلىرىنى بىر - بىرىگە يول بېرىشمەي قىستىلىشىپ كەلگەن مانجۇلارنىڭ بېشىدا ئويناتتى. جامە ئىچىگە بېسىپ كىرمەكچى بولغان قارا چېرىك بېشىغا پالتا تېگىپ ئۇددۇللۇق يەر چىشلەپ ۋىقىلىۋەردى. ئۈستى - ئۈستىگە ۋىقىلغان جەسەتلەر دۆۋىسى مانجۇلارنىڭ ئولجا ئۈچۈن ماڭىدىغان يولىنى توسۇپ قويۇشتى.

- ئوت قويۇڭلار! - دەپ ۋاقىرىدى بيەن تاخەي. قارا چېرىكلەر دەرھال جامە ئەتراپىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىنى بۇزۇپ، ئۆيلەرنىڭ ئوگزىلىرىنى ئېچىپ ئۇرغۇن ياغاچلارنى توشۇپ كېلىشتى - دە، جامەنىڭ ئەتراپىغا دۆۋىلەپ ئوت قويۇشتى. لاۋۇلداپ كويگەن ئوتنىڭ يالقۇنى پەلەككە كوتۈرۈلدى. جامەنىڭ ئىشىكىدىن كىرگەن كۆچلۈك ئوت يالقۇنى ياغاچتىن نەقىش ئويۇلغان پەنجىرەلەرنى يالاپ قاپقارا تۈتەن بىلەن جامەنىڭ ئىشىك - تۈڭلۈكىدىن تۈرۈلۈپ - تۈرۈلۈپ چىقتى. جامە ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ قاتتىق تىلىلغان، چىرقىرىغان، قاغىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇ پاجىئەنى كورۇپ چىدىمىغان ئەسىرەلەر ئارىسىدىكى ئاسىمخان ئىچىنىشلىق بىر ۋاقىرىدى - دە، ھوشىدىن كېتىپ يەرگە ۋىقىلدى.

بىر ھازادىن كېيىن ۋاقىرىغان ئاۋازلارمۇ تۈگەپ، جامە ئىچىدىن يىگانە بىر ئادەمنىڭ زارلانغان ئاۋازى چىقتى - دە، توختىدى. ئەمدىلىكتە گۈلخان ئىچىدە يېنىۋاتقان جامەنىڭ تاختاي پوللىرىنىڭ چارسىلداپ كويۈشىلا جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى.

مانجۇلار بۇ ئەسىرەلەرنى پۈتۈنلەي يېشىندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى ئولجا ئېلىشقاندىن كېيىن ئۇزلىرىنىڭ ھايۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن كۆپ - كۆندۈزدىلا ئۇلارغا زورلۇق قىلىشتى. ئاندىن ئۇلارنىڭ ئەمچەكلىرىنى كېسىپ، ئىچ - باغرىنى يېرىپ تاشلاشتى.

قارا چېرىكلەر يەردە بىھوش ياتقان، ئېغىر بويى ئاسىمخاننى ئۈززۈن قارا چېچىدىن تۇتۇپ سورىگەن پېتى، بيەن تاخەينىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ تاشلاشتى. بۇ چاغدا بيەن تاخەيگە تۈگچىلىق قىلىپ بېرىۋاتقان شىرىپ دورغا بۇ چىرايلىق چوكاننىڭ رەھمىتۇللا بەگنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى ئۇنىڭغا مەلۇم قىلدى. ئاڭغىچىلىك، قارا چېرىكلەر ئاسىمخاننىڭ ئۈستىدىكى ئىپەك كويىنىكىنى سالدۇرۇۋالغانىدى. ئاندىن ئۇنىڭ بويىندىكى كەھرىۋا مارجىننى ئۈزۈپ ئېلىپ، قۇلىقىدىكى ئالتۇن زىرىسىنى چىقىرىۋېلىشتى ۋە پۇتىدىكى قىزىل سەختىيان ئوتۈكىنى، ئەتلەس ئىشتىنىنى سالدۇرۇۋېلىپ، ئۇنى سويغان پىيازدەك قىلىپ قويۇشتى. بيەن تاخەي چىرايىنى قىلچىمۇ ئوزگەرتمەستىن، بۇ مەنزىرىنى تاماشا قىلىپ تۇراتتى. بىر ھازادىن كېيىن ئۇ:

- ھا! ھا! ھا! ... بۇ چەنتۇ خوتۇن كىمگە كېرەك؟ ماڭا كېرەك ئەمەس! سىلەرنىڭ ئۇنىڭ لەززىتىنى تېتىشىڭلارغا رۇخسەت! - دېدى.

- ئەلۋەتتە ئۇنى ئامبال ناشتۇڭ ئالىدۇ - دە! - دېيىشتى مانجۇلار پاراققىدە كۇلۇشۇپ، - ناشتۇڭ ئەزەلدىن چەنتۇ خوتۇنلارنىڭ تەمىنى تېتىپ ئوگىنىپ قالغان!..

- ناشتۇڭ، قارىغىنا، ئۇنىڭ كوكسىگە! جانۋارنىڭ ئىككى كوكسى بەئەينى يۇرتۇڭلارنىڭ ئالمىسىكەنغۇ؟!

بۇ چاغدا، قەشقەر مەسلىھەتچى ئامبىلى ناشتۇڭ ئېتىنى دىۋەتكىنىچە ئاندىن تۇغما ھالەتتە، ھېچ قانداق ھەمايىسىز ھالدا ھوشسىز ياتقان ئاسىمخاننىڭ بۇلماقتەك يۇمران تەنلىرىنى كورۇپ بىردەم ھۇزۇر قىلماقچى بولۇپ مېڭىۋىدى، ئۇنىڭ ئاستىدىكى جەدە ئات بېشىنى ژۇلقۇپ، پۇشقۇرۇپ كەينىگە داجىدى. ناشتۇڭ ئاتتىن چۈشۈپ، يەردە ياتقان ئاسىمخاننىڭ يېنىغا كەلدى. بىر نەچچە مانجۇ سەردارى ئاغزىدىن سېرىق سۈيىنى ئاققۇزۇپ، نەپسىنى ژىغالمايلا قېلىشتى. ئۇلار ناشتۇڭدىن كېيىن بۇ قەدىرلىك ئولجىغا ئېگە بولۇشنى ئويلاپ، ھىمايىسىز ئايالنىڭ يېنىغا ئولاشتى.

بىر ئازدىن كېيىن ئاسىمخان ھوشىغا كەلدى... بىراق، ئۇ ۋاقىرىمىدى، ژىغلىمىدى. پەقەت ئۇيالغىنىدىن قىپقىزىل بولۇپ كەتتى. قوللىرى بىلەن كوكسى ۋە ئۇياتلىق يېرىنى يېپىپ، تۈگۈلۈپ تۇرۇۋالدى.

خورلۇققا زادىلا چىدىماي قېلىۋاتقان ئاسىمخان يېنىغا شالىنى ئېقىتىپ كېلىۋاتقان بۇ تەنبەل مانجۇغا غەزەپ بىلەن ھومىيىپ قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

ناشتۇڭ ئۇنىڭ كوكسىنى سىلاي دەپ سول قولىنى ئۇزىتىشىغا، ئاسىمخان ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى - دە، بەش بارمىقىنى ئاغزىغا سېلىپ گاچچىدە چىشلەپ ئۈزۈپ تاشلىدى، ئاندىن سۇنغان چىشلىرى بىلەن قوشۇپ قان ئارىلاش بۇ بارماقلارنى يەرگە تۈكۈردى. بارماقلار يەردە لىك - لىك قىلىپ سەكرەپ جىم تۇرمايۋاتاتتى. ناشتۇڭ ئاغرىق ئازاۋىغا چىدىماستىن، تۆكگۈزدەك چىرقىراپ تاقلاپ كەتتى ۋە قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ، ئېغىر بويى ئاسىمخاننىڭ قوسىقىغا دەستىسىگىچە تىقىۋەتتى. بۇ چاغدا ئاسىمخاننىڭ ئاغزىدىن قان ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئاپپاق كوكسىنى قىپ قىزىل بوياپ تاشلىدى.

ئاسمىخان: ـ بىزگىمۇ ئاللانىڭ يورۇق كۈنلىرى كې-لەمدۇ، بۇ قىساس ئېلىنماي قالمايدۇ، ـ دەپ ئىچىنىشلىق بىر ئىڭرىدى ـ دە، نەپەستىن قالدى...

* * *

مانجۇلار شەھەر ئىچىدە ئۈچ كۈنگىچە دەھشەتلىك قەتلىئام ئۆركۈزدى. ئۇلار يەتتە ياشتىن ـ يەتمىش ياش-قىچە بولغان ھەممە ئادەمنى «ئىسيانچىلارغا بولۇشقان» دېگەن نام بىلەن قىرىپ تاشلىدى. قېچىپ چىقىپ قەت-لىئامدىن ساق قالغان ئاز ساندىكى ئادەملەرنى ھېساپقا ئالمىغاندا، ئۈچ كۈنگىچە داۋام قىلغان بۇ قەتلىئامدا ئىك-كى مىڭ ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق ئۇچتۇرپانلىق مانجۇلار-نىڭ قانلىق قىلىچى بىلەن ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرۈلدى. ئۇ-چىنچى كۈنى كەچكە يېقىن، شەھەرنىڭ ئىچىدە بىرمۇ تىرىك جان قالمىدى.

بۇ ھەقتە شائىر، تارىخشۇناس موللا شاكىر: «مانجۇلار-نىڭ قانلىق قىلىچى بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئۇچتۇرپانلىق ئاتا ـ ئانىلار ئۈچۈن ھازا ئېچىپ ۋىغلايدىغان بالا، بالى-لار ئۈچۈن كۆز يېشى قىلىدىغان ئاتا ـ ئانا، تۇغقانلار ئۈ-چۈن قايغۇرىدىغان ئۇرۇق ـ تۇغقان قالمىغان، خەلقنىڭ ھەممىسى پۈتۈنلەي قىرىلىپ تۈگىگەندى!» دەپ ياز-غاندى...

* * *

«قىزلىرىم»

ئۇچتۇرپان پەتھى قىلىنىپ ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كې-يىن مانجۇلار شەھەردىن چېكىنىپ چىققان بىر بو-لەك قوزغىلاڭچىلارنى دۈلدۈل ئوقۇر ئەتراپىدا قورشاۋې-لىپ كۆپ قىسمىنى قىرىپ تاشلىدى. قىرغىندىن ئې-شىپ قالغان ئاز بىر قىسىم قوزغىلاڭچىلار مايسىخان ۋە بايمۇرات پالۋان قاتارلىق سەركەردىلەرنىڭ رەھبەرلىك-دە ئۇرۇشا ـ ئۇرۇشا، مولجەر تاغ ئۈستىگە چېكىنىپ چە-قىشقا مەجبۇر بولۇشتى. ئۇزلىرىنىڭ ئۇلۇغىدىن بۇ غەلىيانچىلارنى تىرىك تۇتۇش ھەققىدە ئىجراسى قاتتىق كورسەتمە ئېلىشقان قارا چېرىكلەر مولجەر تاغىنى قاتمۇ-قات قورشاۋالدى ۋە مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى بارغانسې-رى تارايتىپ باردى.

كېچىلىرى تاغنىڭ ئەتراپىدا مانجۇلار ياققان گۈلخان-لار كېچىنىڭ تۈن قاراڭغۇلۇغىنى خۇددى كۈندۈزدىكى ئاپئاپئاق يورۇتۇۋەتكەندى. چوقچىيىپ تۇرغان مولجەر تېغى خۇددى ئاسماندا ئەركىن پەرۋاز قىلىپ ئۇرگەن قارلىغاچتەك ۋىراقتىن قارىيىپ كورۇنەتتى. قارا چېرىك-لەر گۈلخان يورۇقىدا قورال ـ ياراقلىرىنى جاراقشىتىپ تاغنىڭ ئەتراپىنى چارلاپ ئۆرۈشەتتى. مولجەر تېغىنىڭ بىر ئۈچى توققۇز بۇلاق ئەتراپىغا كەلگەندە، خۇددى پالتا بىلەن كېسىپ تاراشلىغاندەك بىردىنلا تىك ھاڭغا ئۆزگە-رەتتى. بۇ ھاڭ تاغنىڭ ئەڭ ئېگىز تەرىپىدە بولۇپ، تاپ-ىنىدىن تاكى چوققىسىغىچە تاپقارا قىيا تاشلار بىلەن قاپ-لانغاندى. بۇ قىيالىقنىڭ بەزى جايلىرى كوپۈپ چىق-قان بولۇپ، ھازىرلا ئورۇلۇپ چۈشىدىغاندەك كورۇنسە، يەنە بەزى جايلىرى ئىچىگە يېمىرىلىپ كىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئىچىدە خۇددى ئېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان ئۆڭكۈرلەر باردەك بىلىنەتتى. قىيا تاشلارنىڭ ئۈستى ۋە ئاستىدىكى ئاراشلاردا خۇددى ئېگىز بويلۇق كۆچەتۈك-گۈر ئادەمنىڭ بەدىنىدە ئۆسكەن ۋىرىك موي ـ تۈكلەرگە ئوخشاش ئىرماش ـ چىرماش ياۋا ئوت چۆپلەر ئۈنگەن-دى. بۇنىڭغا كېچىنىڭ مەشئۇملۇغى قوشۇلۇپ، كىشىگە بىر خىل ۋەھىمىلىك ۋە قورقۇنۇچلۇق بولۇپ تۇيۇلاتتى.

مايسىخان بۇ كېچىنى مانجۇلار مۇھاسىرىسىنى قانداق بۇزۇپ چىقىپ كېتىش ھەققىدە ئويلاپ بىدار ئوتكۈز-دى ۋە ئاخىر بىر قارارغا كەلدى.

ئۇ ئوزىنىڭ قارارىنى سەردار بايمۇرات پالۋانغا ئېيت-ماقچى بولۇپ، زوھرەگۈلگە ئۇنى چاقىرىشنى بۇيرۇدى.

ـ بۈگۈن تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ، مۇھاسىرە-نى بوسۇپ چىقىپ كېتىمىز، ـ دېدى مايسىخان كوپچى-لىككە پىچىرلاپ تۇرۇپ، ـ مەن بىر بولەك ئادەملەرنى ئېلىپ شەئىخۇن ئۇرۇپ، مانجۇلارنى پاراكەندە قىلاي، سىلەر بايمۇرات سەردار باشلىق قالغانلىرىڭلار ياردار-لارنى ئېلىپ تاغدىن چۈشۈڭلار ـ دە، ۋادا تەرەپكە چې-كىنىڭلار!

زوھرەگۈل ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ چوچۇپ كەتتى:

ـ بىز سىزدىن ئايرىلمايمىز! ـ دېدى ئۇ، ـ سىز نەدە بولسىڭىز بىزمۇ شۇ يەردە جان پىدالىق كورسەتكەيمىز!

ـ بىز سىز بىلەن ھايات ـ ماماتتا بىللە بولىمىز، ـ دەپ قەسەم قىلغانمىز! ـ دەپ چۇرقىراشتى قالغان قىز-لارمۇ تەڭلا.

بۇ چاغدا سەردار بايمۇرات پالۋان قولىنى كوتەردى:

ـ جانابىي سەركەردەم، ئاللا تائالا جەڭگى ئايالالار ئۆ-چۈن ئەمەس، بەلكى ئەرلەر ئۈچۈن ياراتقان! ـ دېدى ئىشەنچ بىلەن سوزلەپ تۇرۇپ، ـ بىز ئەرلەر بار يەردە، سىز ھەمشىرىلىرىمىزنى ئولۇمگە تۇتۇپ بېرەلمەيمىز! بول-مىسا، مەھشەر كۈنى مۇرەببىمىزگە قايسى يۈزىمىز بىلەن قارايمىز؟

ـ شۇنداق، مۇرەببىمىز ئالدىدا يۈزىمىز قارا بولمامدۇ؟ ئەۋلاتلىرىمىز ئۇ ئالەمدە بىزلەردىن «مومىلىرىمىزنى نې-مىشكە خەتەرلىك جايغا ئەۋەتكەندىڭلار؟» دەپ سورىسا، نېمە دەپ جاۋاپ بېرىمىز؟ ـ دېيىشتى قالغان سەر-دارلارمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا. ئۇنىڭدىن كۆرە، مانجۇلار-غا بىز شەئىخۇن ئۇرايلى، سەركەردەم خېنىم. سىز قالغان ھەمشىرىلىرىمىزنى ۋە سەپداشلىرىمىزنى باشلاپ چېكىنىڭلار.

ـ تېنچ، ئاستا گەپ قىلىڭلار. مانجۇلارنى چۆچۈتۈپ قويمىغايلار! ـ دېدى مايسىخان، ئۇ سەل ئويلىنىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـ مەن كېچىچە بۇ ئىشنى ھەر تەرەپلىمە ئويلاپ ئاساقچە لاپ مولجاللىدىم. بىز تاغنىڭ ئۈستىدە تۇرۇۋەرسەك، مان-جۇلارنىڭ قولىدا ئۆلمىگەن تەقدىردىمۇ، ئاچلىق، ئۇس-سۇزلۇق ھەممىمىزنى ئاخىر ھالاكەتكە دۇچار قىلىدۇ. ئۇ-نىڭدىن كۆرە، بىز ئاز بىر قىسىم ئادەمنىڭ ھاياتىنى بەدەل قىلىپ كۆپ قىسىم ئادەملىرىمىزنى مۇھاسىرىدىن ئېلىپ چىقىپ كېتەلىسەك، بىزنىڭ غەلىبىمىز بولغان بولىدۇ!

ـ ئۇنىڭدىن كۆرە، لەنتى مەنچىڭلارغا ھەممىمىز بىراقلا ھۇجۇم قىلايلى، [illegible] سۆزلەپ، [illegible] بىللە ئۆلەيلى، قالساقمۇ بىللە ھا-يات قالايلى!

ـ بولدى، تالاشماڭلار. ھەممىمىز بىراق ھۇجۇم قىلساق ئۆزىمىزنى ھالاكەتكە تۇتۇپ بېرىدىغان تەۋەككۈلچىلىك قىلغان بولىمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە، بىز يەتتە قىز شەبخۇن ئۇرۇشقا بارايلۇق، ئادەم ئاز بولسا كېچىدە شەپىمىز ئاز بو-لىدۇ. دۈشمەننى قايمۇقتۇرۇشقىمۇ ئوڭاي بولىدۇ. مەن ھەم دۈشمەننى تالايەتكە ئۇچرىتىدىغان، ھەم ئۆزىمىزنى ساقلاپ قالىدىغان بىر تەدبىرلىك چارىنى ئويلاپ قويدۇم.

مايسىخان ئورنىدىن تۇرۇپ تاغنىڭ كەينىدىكى يان-تۇ قىيالىق لىۋىگە كېلىپ توختىدى ۋە تۆۋەنگە سىنچى-لاپ قارىدى، ئاندىن:

ـ بۇ يانتۇ قىيالىقنى كورۇۋاتامسىلەر؟ ـ دېدى ئال-دى تەرەپنى كورسىتىپ، ـ مانجۇلار بىزگە [illegible] ھۇ-جۇم قىلسا، دەل مۇشۇ يانتۇ قىيالىقتىن تاغنىڭ ئۈستى-گە چىقالىشى مۇمكىن. [illegible]

[illegible]

ـ بىراق، مانجۇلار بىزنى بۇنداق قالتىس يول بىلەن [illegible]

ـ ھۇجۇمنى قاچان باشلايمىز؟ ـ دەپ سورىدى [illegible]

مايسىخان ئاسمانغا قارىدى ۋە:

ـ ھازىر ئاي قاراڭغۇسى بولغان ياخشى پەيت. شۇڭا، سىز بايمۇرات پالۋان بىلەن دەرھال جايىڭىزغا بېرىپ چېكى-نىشكە تەييارلىنىڭ. بىز پوتەيگە ئوت قويۇشىمىز بىلەنلا سىلەر [illegible] چېكىنىڭلار!

ـ ئۇلۇق، سەركەردەم! ـ دېدى، ـ دە، دەرھال ئادەم-لىرىنى باشلاپ چېكىنىشكە تەييارلىق كورۈشكە باش-لىدى.

* * *

كېچە ئاسمىنى خۇددى [illegible]

[illegible]

ـ [illegible] ـ دې-گەن ئاۋازى ئاستا ئاڭلىناتتى.

ئۇلار تاغ ئۈستىدىكى پوتەينىڭ يېنىغا كەلگەندە،بىر-دەم تىڭ ـ تىڭلاپ تۇرۇشتى ـ دە: «پوتەيدە ئادەم بار ئىكەن» دەپ جەزىم قىلىشتى.

مايسىخان قولىنى شىلتىدى:

ـ يېقىنىراق كېلىڭلار! ـ دەپ پىچىرلىدى، ـ مېنىڭ قېشىمغا ۋىغىلىڭلار!

پوتەينىڭ ئىچىدىن غۇۋا چىراق نۇرى كورۇنۇپ تۇ-راتتى. بىر ئايال كىشىنىڭ ئىچىنىشلىق زارلىنىشى ۋە قارا چېرىكلەرنىڭ ھاياسىزلارچە كۈلۈشكەن كۈلكىسى ئاڭلى-نىۋاتاتتى.

مايسىخانلار تىنۇش چىقارماي پوتەينىڭ ئىچىگە كەل-دى. پوتەينىڭ ئىشىك تەرىپىدە بىر قارا چېرىك تاشقا يولەنگەن ھالدا ئۆگدەپ ئولتۇراتتى. مايسىخان ئۇنىڭغا ئېتىلىپ بارغان پېتى قولىدىكى خەنجەر بىلەن كوزە-چىنىڭ كارنىيىنى ئۈزۈپ ۋاقىراشقىمۇ ئۈلگۈرمەستىنلا يېنىغا تىكىلىپ قالدى ...

ـ ۋۇرۇڭلار! پوتەي ئىچىدىكىلەرنى ۋىغىشتۇرۇۋېتەي-لى! ـ دەپ پىچىرلىدى مايسىخان ۋە قولىدىكى ئوتقاش-نى ياندۇرۇپ پوتەي ئىچىگە تاشلىدى. كويۈۋاتقان ئوت-قاش دەل بىر تۈك پورۇخنىڭ ئۈستىگە چۈشكەندى. قى-زىل ئوت يالقۇنى پوتەينىڭ ئىچىنى لاپ قىلىپ قاپلاپ، ئارقىدىن دەھشەتلىك پارتلاش ساداسى ئاڭلاندى ـ دە، ئىچىدىكى ئادەملىرى بىلەن قوشۇلۇپ چۇل ـ چۇل بولغان پوتەي بىراقلا ئاسمانغا كوتۈرۈلدى. قاتتىق پارتلاش ئاۋازى پۈتۈن مولجەر تاغىنى زىلزىلىگە سالدى. توۋەندىن قارا چېرىكلەرنىڭ:

ـ ۋاي بولمىدى، ئىسيانچىلار ئوردىگاھقا ھۇجۇم قىل-دى! ۋاي، بولۇڭلار تېز! ـ دەپ ئالاقزادە بولۇپ ۋاقى-راشقان ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى ئىدى.

ـ قىزلار، ئالغا! ئاتا ـ ئانىلىرىمىزنى ئولتۈرگەن، ئەرلە-رىمىزنى قىرغان، ھەمشىرىلىرىمىزنى ئاياق ـ ئاستى قى-لىپ خورلىغان لەنتى مەنچىڭلارنى ئايىماستىن قى-رىڭلار!

مايسىخان قولىدىكى قىلىچى بىلەن ئەيزىسىنى كو-تۈرۈپ سانجىماق بولۇپ ئېتىلىپ كېلىۋاتقان بىر قارا چېرىكنى چېپىپ تاشلىدى. بۇ چاغدا يارىلانغان سول قولىنى تېڭىپ بوينىغا ئېسىۋالغان بىر تەمبەل مانجۇ سەردارى جۇغى كىچىك غۇنچە قىزنى بوزەك تاپقاندەك قىلىپ ئۇنىڭغا چىرمىشىۋالدى. غۇنچە قىز ئۇنىڭغا نەچ-چە داپقۇر قىلىپ ئۇرغان بولسىمۇ ئاما ئۇ ھەممىسىنىلا قولىدىكى قىلىچى بىلەن رەت قىلىپ تاشلاپ، ھەملە قىلىپ ئۇنى تاغ تەرەپكە قىستاپ سۈرۈپ كېلىشكە باش-لىدى ۋە قولىدىكى قىلىچى بىلەن ئۇنى چاپماقچى بو-لۇپ شىلتىۋىدى، غۇنچە قىز كېيىكتەك چاققانلىق بىلەن يانغا داجىپ ئوتۇۋالدى. مانجۇنىڭ قىلىچى بوشقا كەت-تى ـ دە، ئالدىغا دەلدۈگۈنۈپ كەتتى. بۇ چاغدا دىلبەر قىز بىر قىلىچ سېلىپلا ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىۋالغان سول قو-لىنى مۈرىسى بىلەن قوشۇپ چېپىپ تاشلىدى. ئۇنىڭ مۈرىسى بەش بارمىغى يوق يارىدار قولى بىلەن بىللە خۇددى بوراندا يېرىلغان دەرەخنىڭ شېخىدەك ساڭگى-لاپ قالدى. غۇنچە قىز يەنە بىر قىلىچ ئۇرۇپ بۇ تەمبەل مانجۇ سەردارنىڭ بېشىنى توك سويمىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈپ چۈشەردى.

بۇ چاغدا، مانجۇلار ئارىسىدا بىردىنلا: «ۋاي يامان بول-دى! خان ئامبال ئاشتۇكنى چېپىپ تاشلىدى!...» دې-گەن ۋەھىملىك سادالار كوتۈرۈلۈپ، پۈتۈن مولجەر تاغ باغرىنى چاڭ كەلتۈردى. ئىككى قولى ئۇچتۇرپان خەلقى-نىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن بويالغان، ئاسمىخاننى خور-لاپ، بەش بارمىقىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇ جاللات ئا-خىر مولجەر تاغ باغرىدا ئۇچتۇرپانلىق باھادىر قىز ـ غۇن-چەم تەرىپىدىن چېپىپ تاشلاندى!...

قالغان قىزلارمۇ ھەر تەرەپتە مانجۇلار بىلەن قىلىچۋاز-لىق قىلىشىپ باتۇرلارچە جەڭ قىلىشماقتا ئىدى...

* * *

پوتەي ئاستىدىكى مانجۇلار مايسىخانلارنىڭ شەبخۇ-نىدا مەڭدەپ تۇرۇپ قېلىشقان بولسىمۇ ئاما تېزلىكتە ئوزلىرىنى ئوڭشىۋېلىشتى ۋە دەرھال تەشكىللىك ئاساس-تا دادىللىق بىلەن ئۇرۇشۇشقا باشلىدى. ئاخىر مايسىخان-لارنى تاغ تەرەپكە چېكىندۈرۈشكە مۇۋاپپەق بولالىدى. ئىش ئەندى تەتۈرىسىگە قاراپ مېڭىۋاتاتتى... بايمۇرات پالۋان تاغ ئۈستىدە قاپسىلىپ قالغان قوزغىلاڭچىلارنى باشلاپ،يارىدارلىرىنى ئېلىپ يانتۇ قىيالىق تەرەپكە تېز-لىك بىلەن چېكىندى. ئۇلار سىيۇتقا بۇلاق دېگەن يەر-گە يېتىپ كەلگەندە، ئاقسۇ خان ئامبىلى بيەن تاخەينىڭ چارلىغۇچىلىرىغا دۇچ كېلىپ قېلىشتى. «چەنتۇلار! چەن-تۇلار كەلدى!» دېگەن سادا بىلەن مانجۇلار دەرھال ئو-پۇر ـ توپۇر بولۇپ كېتىشتى. چارلىغۇچىلار جەزلىرىنى جاراڭلىتىپ جاڭ ئۇرماقتا ئىدى. بۇ چاغدا، بيەن تاخەي چېدىر ئىچىدە ئالدىغا ئولجا ئالغان خىلمۇ ـ خىل مەرغۇپ تاشلاردىن ۋە ئالتۇن ـ كۈمۈشلەردىن ياسالغان بىلەزۈك، ئالتۇن قاداق، ھالقا، سىرغا، سوكە، ئۈزۈك، ئالتۇن زۇننار ۋە ئۈنچە ـ مەرۋايىتلاردىن گۈل چېكىپ ئىشلەنگەن ئى-پەك ياغلىقلارنى قويۇۋېلىپ قاراپ ئولتارغاندى. چې-رىكلەرنىڭ ۋەھىملىك ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ چىرا-يى بىردىنلا تۇتۇلۇپ، رەڭگى ئوزگىرىپ، ئالدىدا يېيى-لىپ تۇرغان ئولجىلارنى دەرھال سىيپاپ ۋىغىشتۇرۇپ خالتىسىغا سالدى ـ دە، خالتىنى قويىنىغا تىقىپ، قىلىچى-نى قولىغا ئېلىپ، چېدىر سىرتىغا ۋىكىرەپ چىقتى.

بەستلىك بايمۇرات پالۋان چېدىرنىڭ ئىچىدىن ۋىكىر-رەپ چىققان بيەن تاخەي دېگەن بۇ ئاۋاق مانجۇ سەر-دارى بىلەن روبىرو كېلىپ قالدى. بيەن تاخەي بارلىق كۈچىنى ۋىغىپ قولىدىكى قىلىچنى بايمۇرات پالۋاننىڭ كوكرىكىگە ئۇرماقچى بولۇپ تەمشىلىشكە، بايمۇرات پال-ۋان قولىدىكى گۈرزە بىلەن ئۇنىڭ قىلىچىنى ئېقىپ چۈشۈرۈۋەتتى ـ دە، قولىنى ئۈزۈتىپلا ھېلىقى بيەن تا-خەينىڭ كېلىنى بوغۇۋالدى ۋە خۇددى قامقاقنى كوتۈر-گەندەك دەس كوتۈرۈپلا ئاندىن يەرگە ئۇلاتتۇرۇپ بىر ئېتىۋىدى، بيەن تاخەينىڭ بېشى يەردە چوقچىيىپ تۇر-غان قارا تاشقا تېگىپ پىقىس ـ پىقىس بولۇپ كەتتى.

قارا چېرىكلەر سەردارىنىڭ ئولگەنلىكىنى كورۈپ، چۇ-قان كوتۈرۈشكىنىچە، خۇددى ئۈركىسى بۇزۇلغان چاشقان-دەك تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى.دەل مۇشۇ چاغدا بىر توپ مانجۇ ئاتلىقلىرى قىلىچلىرىنى باش ئۈستىدە ئوينىتىپ ھۇيقۇتقىنىچە چېپىپ كېلىشتى ۋە پىيادە قوزغىلاڭچىلارنى قورغالاپ ۋۇرۇپ بىردەمدىلا ھەممىسىنى قىلىچلاپ تاشلىدى...

* * *

مايسىخان باشلىق يەتتە قىز مانجۇلارنىڭ قولىغا تىرىك چۈشمەسلىك ئۈچۈن قايتىدىن مولجەر تاغ ئۈستىگە چې-قىۋېلىشتى. مانجۇلار بولسا خۇددى تىللىرىنى ساڭگىلى-تىپ، شولگەيلىرىنى ئېقىتىپ ئولجىسىغا قاراپ ئۇرۇش-قان بىر توپ غالجىر ئىشتلاردەك تاغنىڭ چوققىسىغا چې-قىۋېلىشقان يەتتە قىزغا قارىشىپ تۇرۇشاتتى.

مانجۇلار بىردىنلا ئىككىگە بولۇنۇپ، ئالچاڭلاپ كېلى-ۋاتقان بىر ئۇلۇغىغا يول بېرىشتى. ئۇ تاغنىڭ ئاستىغا يې-تىپ كەلگەندىن كېيىن تاغ ئۈستىدىكى يەتتە قىزغا قو-لىنى پولاڭلاتتى:

ـ ھەي چەنتۇ ياتۇ! سەنلەر مېنى تونۇيدۇ ـ مۇ؟ مەن شۇ ئىلى جاڭجۈنى مىڭرۈي دارىن بولىدۇ! پۇخراغا مەندە ئىچى ئاغرىيدۇ! ـ دېدى ئۇ چالا بىلىدىغان ئۇي-غۇر تىلىدا سوزلەپ كوردىكلەپ تۇرۇپ. ـ سەندە تاغ-دىن چۈشسە بولىدۇ. مەن جاڭجۈن دارىن ساڭغا مۇكا-پات بېرىدۇ! چۈشمىسە، دارىن ئولتەر دەيدۇ!

ـ سەن كىمگە مۇكاپات بەرمەكچى ئىدىڭ؟! بىزنىڭ ھەمشىرىلىرىمىزنىڭ ئىپپەت ـ نومۇسى-غا تېگىپ، ئاياق ـ ئاستى قىلغان كىم؟ ئۇلارنى ئولتۈرۈۋېتىپ، ئولۇكنى قىيپالىغاچ قىلىپ تاشلاپ قوي-غان كىم؟ بىزنىڭ قىزلىرىمىزنىڭ سىرغىلىرىنى قولىغى بى-لەن بىللە كېسىپ ئېلىۋالغان كىم؟ ئاتا ـ ئانىلىرىمىزنى، بىر تۇققان قېرىنداشلىرىمىزنى ئولتۈرگەن كىم؟ بۇ ۋەھ-شىلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى قىلغان زادى كىم؟ ھەي مىڭ-رۈي دېگەن ئىشتىنىڭ بالىسى، سېنىڭ بىزگە راستىنلا ئى-چىڭ ئاغرىغان بولسا، مۇشۇ ياۋۇزلۇقلارنى قىلارمىدىڭ؟!

مايسىخان ئارقا ـ ئارقىدىن سوزلەپ، ئىلى جاڭجۈنى مىڭرۈينى ئېغىز ئاچالماس قىلىپ قويدى.

مىڭرۈي بېشىنى چايقاپ قويدى ـ دە، قولىنى كو-تۈرۈپ «باشلاڭلار!» دېگەندەك قىلىپ قاتتىق سىلكى-دى. بۇ چاغدا مانجۇلار توشمۇ ـ توشتىن مولجەر تاغقا ياماشقىلى تۇردى. مايسىخان تاغقا يامىشىپ چىقىۋاتقان مانجۇلارنى كورۇپ قىزلارغا تاش دومىلىتىشنى بۇيرى-دى. قىزلار دومىلاتقان يوغان ـ يوغان تاشلار گۈلدۈر-لەپ دومىلاپ كېلىپ، مانجۇلارنىڭ باشلىرىنى مىجىپ ئوتۇپ كېتىشتى. بىراق، بۇ ئولگەن مانجۇلارنىڭ ئورنىغا يېڭىلىرى پەيدا بولۇشاتتى. ئۇلارمۇ ئالدىنقىلىرىدەكلا جا-ھىللىق بىلەن تاغنىڭ چوققىسىغا قاراپ ياماشاتتى.

ئاخىر تاغ ئۈستىدە دومىلاتقۇدەك تاش قالمىدى. مان-جۇلار تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىشقاندىن كېيىن يەتتە قىز-نى ئۈچ ئەتراپتىن قورشاپ كەلدى.

قىزلار مانجۇلار بىلەن قىلىچۋازلىق قىلىشقا باشلىدى. ئۇلار چېكىنە ـ چېكىنە تىك قىيانىڭ لىۋىگە كېلىپ توخ-تىدى. ئەندى يول پۈتۈنلەي ئۈزۈلگەندى. كەينىدە ئە-جەل مۇئەككەللىرى بولغان مانجۇلار شىپقاپ كېلىۋاتات-تى. ئالدىدا بولسا نەچچە تېرەك بويى كېلىدىغان تىك ھاڭ ـ ئولۇم ئۇلارنى كوتۈپ تۇراتتى!

بىر مانجۇ قولىدىكى ئۇزۇن ساپلىق كوتمەك قىلىچى بىلەن مايسىخاننى چاپماق بولۇپ قىلىچ چورۇۋىدى، ماي-سىخان ئوزىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن قىلىچىنى بېشى-دىن ئېگىز كوتەردى. قىلىچ قىلىچقا تېگىپ «جاڭ!» قىل-غان ئاۋاز بىلەن تەڭ يېشىل ئۇچقۇن چاچراپ چىقتى ـ دە، مايسىخاننىڭ قولىدىكى قىلىچ سۇنۇپ ئىككى نېمە بولۇپ كەتتى. مانجۇنىڭ قولىدىكى كوتمەك قىلىچىنىڭ ئۇچى مايسىخاننىڭ قولىغا تېگىپ كېتىپ، بىلىكىنى كې-سىپ چۈشتى! ئوز سەركەردىسىنىڭ يارىلانغانلىقىنى كورگەن باشقا ئالتە قىز دەرھال مايسىخاننى ئوتتۇرىغا ئې-لىپ، ئۇنى تېنى بىلەن ھىمايە قىلىپ تۇرۇشتى!

بۇ چاغدا، تاغۇ ـ تاشلارنى تىترىتىپ، مولجەر تاغ ئۈس-تىدە مايسىخاننىڭ ئاۋازى ياڭراشقا باشلىدى:

ـ ئەلۋىدا، ئانا يۇرت! ئەلۋىدا جەننەتۇل ۋەتەن! بىز مەڭگۈ ئەل ـ ۋەتەن بىلەن بىللە!

قىزلار قوللىرىدىكى سۇنۇق قىلىچلىرىنى ئوزلىرىنى ئۇتماقچى بولۇپ شىپقاپ كېلىۋاتقان بۇ بەتبەشىرە مان-جۇلارنىڭ بېشىغا ئاخىرقى قېتىم چاپتى! مانجۇلار دەررۇ ئارقىغا داجىشتى. بۇ چاغدا قىزلار يارىدار سەركەردە ماي-سىخاننى يولىشىپ، پىچاق قىرىدەك تىك يار ئۈستىدىن ئوزلىرىنى پەسكە تاشلاشتى. ئىلى جاڭجۈنى مىڭرۈينىڭ كوزىگە تاغدىن چۈشۈپ كېتىۋاتقان بۇ يەتتە قىز خۇد-دى كوكتىن ئولجىسىغا قاراپ ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان يەت-تە شۇڭقاردەك كورۇنۇپ كەتتى!..

تارىختىن ئۈچۈر

سۈرەتچى سەمىتوۋلار ئائىلىسى

ئىلى تەۋەسىدە دەسلەپكىلەر قاتارىدا فوتو سۈرەتچىلىك بىلەن داڭق چىقارغان ئەكمەل جالالىدىن ئوغلى سەمىتوۋ 1881 - يىلى تاتارستاننىڭ كوگوشوۋ ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. ئۇ بۇخگالتېرلىق، شۇنداقلا فوتوگرافىيە ئوقۇشىنى تاماملىغان. ئۇيغۇرستاندىكى داڭلىق مەرىپەتپەرۋەر مۇسابايېۋلارنىڭ تەكلىۋى بىلەن ئۇ 1903 - يىلى غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈپ كېلىپ، بۇ يەردە بۇخگالتېر بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇ غۇلجا شەھىرىدە فوتو سۈرەتخانا يوقلىغىنى بايقاپ، 1906 - يىلى سۈرەتخانا ئاچىدۇ. ئەكمەل 1907 - يىلى ئائىلىلىك بولۇپ، سەككىز ئوغۇل ۋە بىر قىزنى قاتارغا قوشىدۇ.

ئەكمەل 1911 - يىلى تۇغۇلغان 2 - ئوغلى كامالىدىنغا ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ھۈنىرىنى ئۆگىتىپ، بىللە سۈرەتچىلىك قىلغان. ئۇلارنىڭ سۈرەتلىرى غۇلجىدا ياخشى سۈپەتلىك بولۇشى بىلەن داڭق چىقارغان ئىدى. 1953 - يىلى ئەكمەل جالالىدىن ئوغلى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئوغلى كامالىدىن ئاتا ھۈنىرىنى ئايالى رەئۇفە خانىم بىلەن فوتو سۈرەتكە چۈشىرىش ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرغان.

ئەكمەل جالالىدىن ئوغلى.

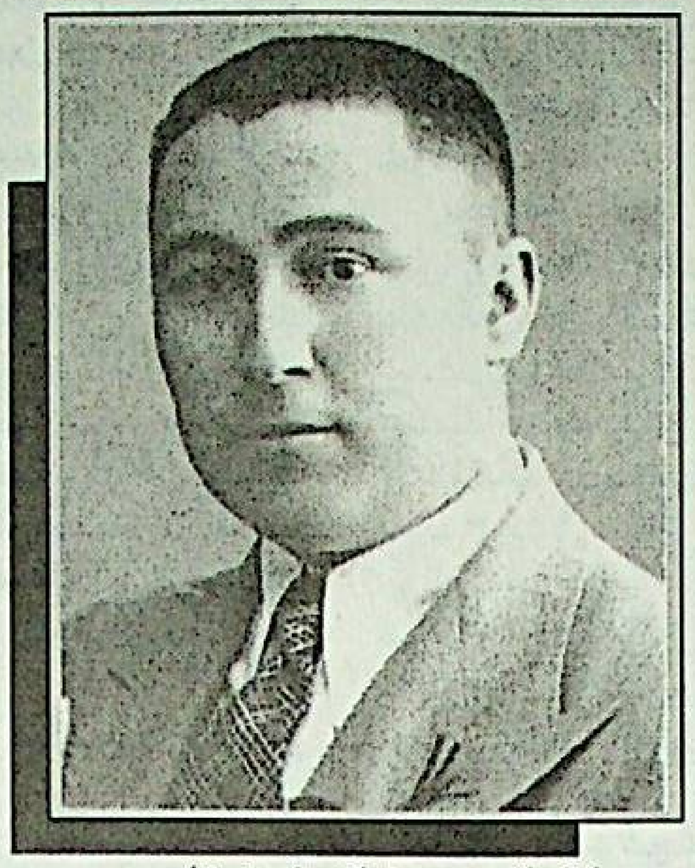
كامالىدىن ئەكمەل ئوغلى.

توختامىش ئەكمەل ئوغلى.

1956 - يىلى بۇ فوتو سۈرەتخانا دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتۈپ، «قىزىل بايراق» نامى بىلەن ئىشلىگەن. «قىزىل بايراق» فوتو سۈرەتخانىسىدا كامالىدىننىڭ رەھبەرلىكىدە رەئۇفە خانىم ۋە باشقىلار ئىشلىگەن.

1944 - يىلى مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاپ دەۋرىدە ھەبىب يۇنىچىنىڭ كورسەتمىلىرى بىلەن ئەق ئۇرۇش مەيدانلىرىدىن، ئوق يېغىپ تۇرغان پەيتلەردە كوپلىگەن سۈرەتلەرنى چۈشەرگەنلىكى ئۈچۈن كامالىدىن «باھادىرلىق» مېدالى بىلەن مۇكاپاتلانغان.

كامالىدىن 1959 - يىلى ئائىلىسى بىلەن قازاقىستانغا، ئالمۇتا شەھىرىگە كۆچۈپ كېلىپ ئىستىقامەت قىلىدۇ ۋە 1973 - يىلى دۇنيادىن ئۆتىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىغا ئەكمەلنىڭ جامالىدىن، كامالىدىن، فەرىت، توختامىش، خەمىت دېگەن پەرزەنتلىرى ئىشتىراك قىلغان. توختامىش بىلەن خەمىت ئىنقىلاپتىن كېيىنمۇ ھەربىي خىزمەتنى داۋاملاشتۇرىدۇ. توختامىش ھەربىي خىزمەتتە تەرجىمانلىق ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاپ (خىتاي تىلى مۇتەخەسسىسى) «ئازاتلىق»، «پىدائىي» ۋە باشقا مېداللار بىلەن مۇكاپاتلانغان. 1962 - يىلى ئالمۇتىغا كۆچۈپ كېلىپ بۇ تەۋەدە ياشاپ، 1976 - يىلى دۇنيادىن ئۆتكەن. تۆۋەندە بىز سەمىتوۋلار سۇلالىسى سۈرەتلىرىنىڭ تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە فوتو سۈرەتلىرىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلماقتىمىز.

نازىلە يۇسۇپوۋا.

سەمىتوۋلار ئارخىۋىدىكى فوتو سۈرەتلەر

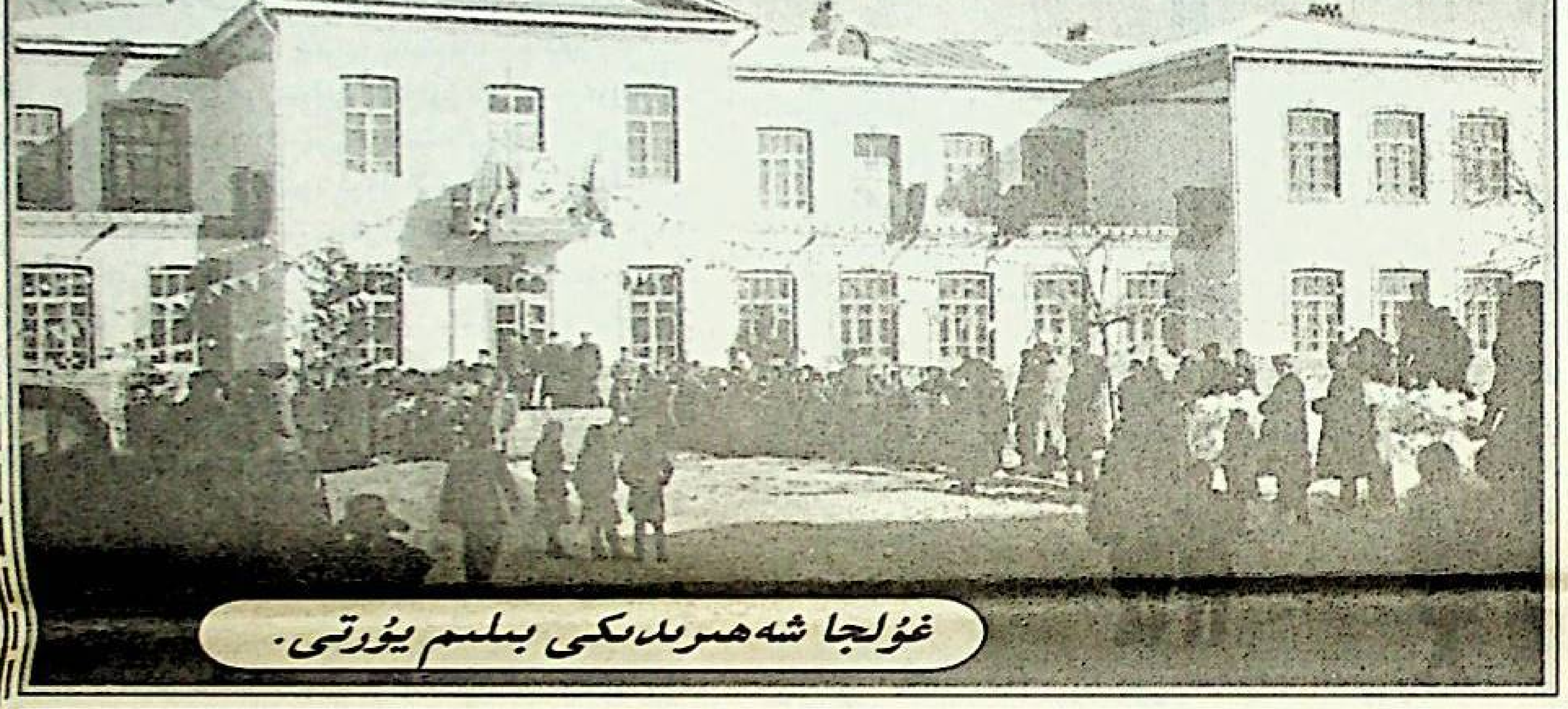
غۇلجا شەھىرىدىكى بىلىم يۇرتى.

50 - يىللاردىكى غۇلجا كۆرۈنۈشى.

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ئىنقىلاۋى قۇربانلارنىڭ غۇلجا دوڭ مەھەللىدىكى مەقبەرىسى، 1959 - يىلى بۇ قەبرىلەر قادىر ۋاڭ ئىستىراھەت بېغىغا يۆتكەلگەن

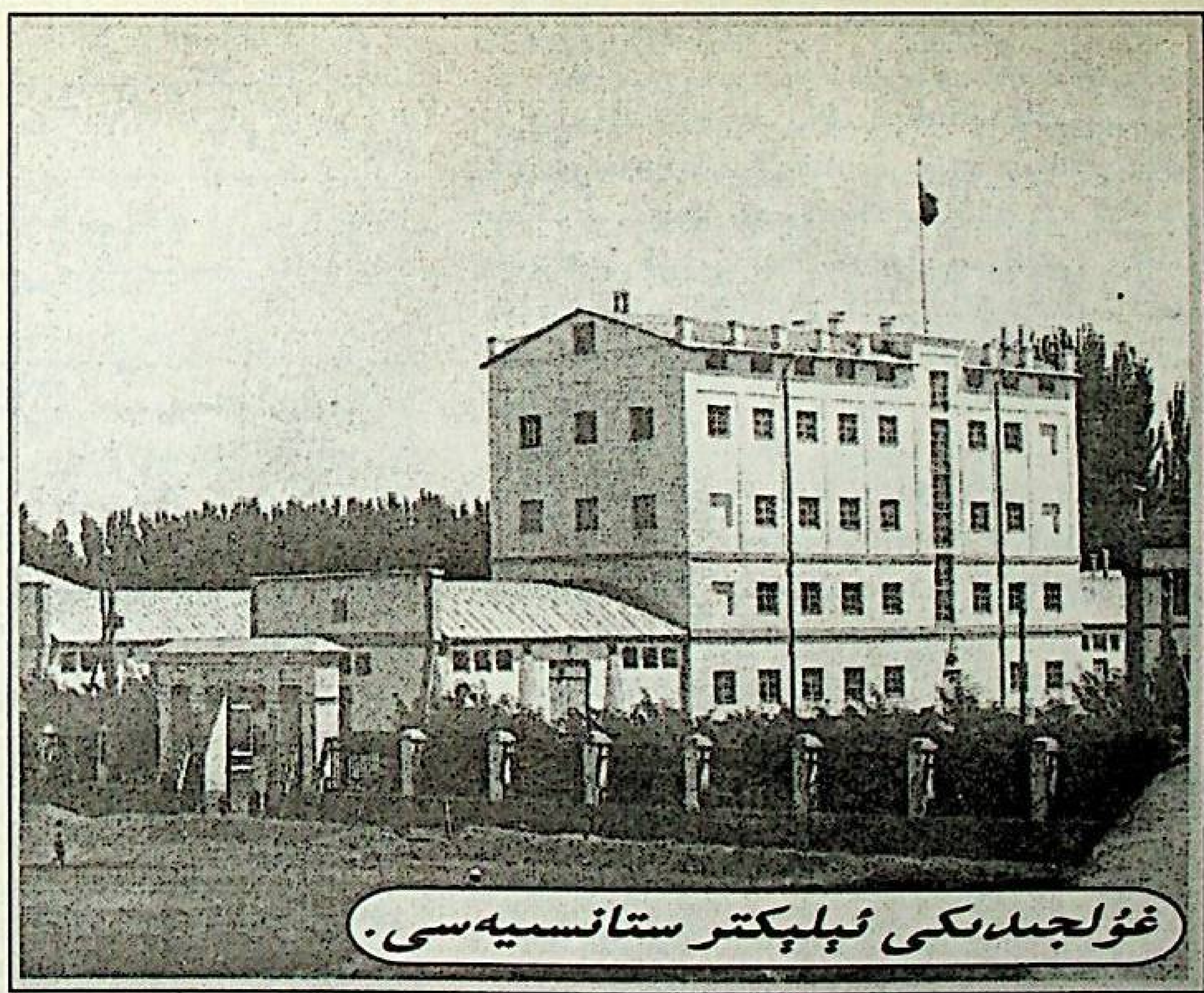
غۇلجىدىكى ئېلېكتر ستانسىيەسى.

غۇلجا ساي بويىدىكى سوۋېت دوختۇرخانىسى.

1949 - يىل. غۇلجا شەھىرىدىكى نامايىش.

قالغۇسى خانتەڭرىدە مەغرۇر كۆلۈپ قەبرە تېشى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

كىلۇبتا گۈلدۈراس ئالقىش ساداسى ياڭراتتى. چاۋاكلار قوللارنى قىزارتقۇەتكىچە توختىماي ئۇرۇلاتتى...

شۇ كۈندىن باشلاپ ئۆزەمگە بىر ئۆمۈر ئۇستاز قىلىشنى نىيەت قىلغان بۇ موھتەرەم زات بىلەن يۈز تۇرانە كۆرۈشۈپ، سوھبەتلىشىش ۋە ئۇنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلغان ئەسەرلىرىدىن بەھرە ئېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىپ كەلدىم. تەغدىر ماڭا بۇنداق بىر پۇرسەتنى ئاتا قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۆزەمنى تولىمۇ بەختلىك ھېساپلايتتىم.

2. نە ھاجەت جەننەتۇل مەئۋا، ۋەتەننىڭ قوينى بىر جەننەت

بۇ زېمىن ئۇنىڭ باللىق چاغلىرىدىن باشلاپ قەلبىدە چوڭقۇر ئىز قالدۇرغانىدى. ئۇنىڭ خاتىرىسىدە ھېمىشە ئۇ ئۇسۇپ يېتىلگەن قورۇق ۋە مەھەللە پەيدا بولۇپ تۇراتتى. بۇ قورۇق پاكار تام بىلەن قورشالغان، تامنىڭ ئىچى ئالما، نەشپۈت، ئۆرۈك، چىلان قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر بىلەن تولغان چوڭ باغ، باغدا رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن، خىلمۇ خىل كېپىنەكلەر گۈلدىن گۈلگە قونۇپ ئۇچۇپ ژۇرەتتى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا پېشايۋانلىق بىر يۇرۇش ئۆي بار ئىدى. ئۇ مانا مۇشۇ قورۇقتا، مۇشۇ ئۆيدە، مۇشۇ باغدا چوڭ بولغانىدى. باغنىڭ يېنىدا سۈيى مەرۋايىتتەك سۈزۈك، شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان بىر ئۆستەڭ بار ئىدى. ئۇ بالا چاغلىرىدا باغدا كېپىنەك قوغلاپ، دوستلىرى بىلەن ئەينە شۇ ئۆستەڭدە سۇغا چومۇلۇپ ئوينايتتى. مارىخان چوڭ ئانا ئېيتىپ بەرگەن «چىن تومۇر باتۇر» چوچىكىنى مانا مۇشۇ باغدا تۇنجى قېتىم ئاسمانغا قاراپ، يۇلتۇز ساناپ يېتىپ ئاڭلىغانىدى. ئۇ كېيىنكى كۈنلەردە شېئىر يازغاندا دايىم مۇشۇ قورۇق كوز ئالدىدا خۇددى سۈرەتتەك گەۋدىلىنىپ تۇردى:

نېرى كەتمەس كوزۇمدىن بالا چاغدا،
پاكار سوقما تاملىق گۈلباغدا.
ئېچىلغان خۇش پۇراق غۇنچە - چېچەكلەر،
چېچەكلىكتىن ئۇچقان گۈل كېپىنەكلەر.
ئېسىمدا بىللە ئوسكەن ئاشۇ مەھەللە،
يادا باققاچ يېشىل چىملىقتا بىللە،
يالىڭاچ چومۇلۇپ ئوستەڭدە ئويناپ،
يېتىپ قۇملۇقتا تەننى كۈنگە قاخلاپ،
بۇلاق سۇلىرىغا نان چىلاپ بىز،
قاقاخلاپ، تالىشىپ يېگەن چېغىمىز.

ئۇ ياشىغان مەھەللە قەدىمىي ئۇيغۇر مەھەللىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر يېزىلىرى، ئۇيغۇر مەھەللىلىرى، ئۇيغۇر يۇرتلىرىغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتى مانا شۇ يەردىن باشلانغانىدى. ئۇ ھېمىشەم ئۇيغۇر يۇرتلىرى ھەققىدە تەسەۋۋۇر قىلغان ھامان ئۆزى كىچىك ۋاقتىدا چوڭ بولغان مەھەللىنىڭ قىياپىتى كوز ئالدىغا كېلىۋالاتتى:

قاچانكى مەھەللىدە كەزكەندە بىر ئان،
ئۆجمىلىكنى قىلىپ سالقىن خىيابان،
ۋە ياكى سۇغا چىقسا قىز - جۇۋانلار،
چېچى سۇمبۇل ئانار يۈزلۈك بۇ جانلار،
ۋە ياكى كەچكى شەپەق كۆلگەندە تاغدا،
ۋىچىرلاپ قارلىغاچلار باغمۇ باغدا،
يېنىشسا مەلىگە مورەپ موزاي، قوي،
كىرىپ كەلگەن كەبى بىر شادىيان توي،
ھاياجانلىق بىلەن مەستانە بولماي،
تۇرارمۇ قەلبىگىز ئىلھامغا تولماي!
بۇ ئۇيغۇر مەھەللىسىنىڭ سادىدا چېھرى،
لېكىن ئوتتەك يېنىق شۇ ئىشقى - مېھرى.

ئۇ مۇشۇ زېمىندا چوڭ بولدى، مۇشۇ زېمىن ئۇنى بېقىپ ئوستۇردى، ئۇنىڭ تېنى ئابىھايات بىلەن مۇشۇ زېمىننىڭ تۇپرىقىدىن ۋۇغۇرۇلۇپ ياساپ چىقىلغانىدى. ئۇنىڭ روھى مۇشۇ زېمىنغا بولغان مېھىر - مۇھەببەتتىن پۈتۈلگەن يېگانە كىتاپ ئىدى. بۇ كىتاپنىڭ ھەر ۋارىقىدا مۇھەببەت، ئاشىقلىق، ئىپتىخارلىق ساداقەت،ۋاپا دېگەن سوزلەر چاقناپ تۇراتتى. بۇ ئانا دىيارىدىكى ھەر بىر يۇرتنىڭ نامى تىلغا ئېلىنسىلا ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى سىماپتەك تىترەيتتى، بىر خىل كۈچلۈك ھاياجان دولقۇنلىرى قەلب دەرۋازىسىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئۇنىڭ روھىنى كوكتە پەرۋاز قىلدۇراتتى:

ئەجەپ ھالەت ھوكۇمران مەندە ھېمىشە
ئاڭا مەن خۇددى بىر بەندە ھېمىشە،
كى قەشقەر سوزنى ئالسام تىلىمغا
تولۇپ ئىلھام مېنىڭ جۇشقۇن دىلىمغا،
تېپىرلاپ ھېسلىرىم، دولقۇنلىنىپ ھەم
ئورۇقلىغاندا مەيلىگە قويماي بىرەر دەم
جاپار خۇددى قۇيۇندەك دىل ئارىلاپ،
كېتەر گاھى ئۆزۈكتىمۇ ئۆزۈۋالاپ.
....
مۇھەببەتتەك ھېمىشە ياش شەھەر بۇ،
ئوزىمۇ خەلقىدەك بەرداش شەھەر بۇ،
مۇڭلۇق كۆڭۈللەرنى دىلكەش شەھەر بۇ،
غەزەلدەك ئاھلىرى ئاتەش شەھەر بۇ،
مەشەقدە سەتىتى قايناق شەھەر بۇ،
ۋۇ لېكىن ئاغرىدەك ئويناق شەھەر بۇ،
ساتارنىڭ تارلىرىدەك گەرچە غەمكىن،
قىبلەسىلىك ئالىمى ئىچرە ۋە لېكىن
ئىپەك يوللىرىدا ئەگدار شەھەر بۇ.
ئىپەكتەك ئوزىمۇ ئەگدار شەھەر بۇ،
«نە ھاجەت مەھجى ئەكبەر، قەشقەر - مازارىم»
ۋەتەننىڭ بىر شوھرىتى مەن دىيارىم،
قويۇل قىل ئەي دىيار سالاملىرىمنى،
قويۇل قىل ئاتۇشان جان ئەرغىسىنى،
سۆتۈگىدەك ئاق كۆڭۈلنىڭ سويگۈسىنى.

ئۇنىڭ نەزىرىدىكى قەشقەر - يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئىجادىيەت ماكانى، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئانا يۇرتى، نىزارىنىڭ زۇلمەتكە ئوت ياققان جايى، گۇمنامنىڭ سەجدىگاھى ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدىكى قەشقەر تارىخ بىلەن تەڭ مەيدانغا كەلگەن قەدىمىي شەھەر، مىللىتىمىزنىڭ پەخرى، يۇرتىمىزنىڭ گوھىرى ئىدى. ئۇنىڭدىكى ھەر بىر مەسچىت، خانىقا، قۇببە، مۇنار، ھەتتا پېشايۋانلار يۇرتىمىز سەنئىتىنىڭ مەرۋايىتلىرى، دۇكانلاردىكى ھەر بىر ھۈنەر بۇيۇملىرى خەلقىمىز ئەقلىنىڭ جەۋھەرلىرى ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدىكى قەشقەر ئۇزاق تارىخىمىزنىڭ تىرىك شاھىتى، تالاي قىسسە - رىۋايەتلەرنىڭ ئۈزۈلمەس بۇلىقى ئىدى:

يا ھېيتگاھ ئالدىدىن ئوتكەندە بىر كۈن،
ساموۋاردا قونۇپ ياتقاندا بىر تۈن،
ساتاردىن ئۇرغۇغان ھەر بىر مۇقامدىن،
مۇقامچى ئاقساقال دىلكەش بوۋامدىن،
ئاجايىپ قىسسەلەرنى ئاڭلا - ئاڭلا،
مۇقامدەك تولغىنىپ سىزمۇ تەڭلا،
ژۇرەكنىڭ قات - قېتىدىن ئاھ دېگەنسىز،
كويۇپ بىر ئوتتا بەلكى ياھ دېگەنسىز،
يا كوزدىن بىر كېچە قاچقاندا ئۇيقۇ،
غىدىغلاپ دىلنى ئۇيچان نازلىق تۇيغۇ،
راۋاپتىن كەلسە گەر مەستانە ئاۋاز،
بۇ ئاۋاز تۈن يېرىپ قىلغاندا پەرۋاز،
ئۇنىڭ ھەر ئەۋجىدىن ئاڭلاپ خىتاپلار،
خىتاپلاردىن ئۇقۇپ دەرتلىك كىتاپلار،
خىيال دەرياىگىز ئۇركەشلىگەندۇ،
يا سىزنى قاينىمىغا تاشلىغاندۇ...
ئىچەي مەن سويگۈنىڭ گۈلگۈن مەينى،
ئىشتىكەچ ھەر كېچە قەشقەر نەيىنى.
قىلاي شۇ نەي كۈيىگە جاننى تەڭكەش،
بولۇپ تا بىر ئۆمۈر تىنماس نەۋاكەش.
شۇنىڭغا ئەرزىسە، بۇ ئەرزىمەس جان،
جاھاندا بۇ جېنىمدىن نېمە ئارمان!

ئۇ قەشقەرنى قانداق سويگۈ بىلەن تىلغا ئالسا، ئىلى ۋادىلىرىنىمۇ ھەم شۇنداق مېھرى بىلەن تىلغا ئالاتتى. گۈزەل ئىلى ۋادىسىدىكى ياپ يېشىل چىمەنزارلار، قىرلار، ئېدىرلار، ئاقار تىلغان سۈتتەك پاكىز ئۇيلەر، ئاسمانغا تاقاشقان قارىغايلار، بۈك - باراقسان ئارچازارلىقلار، مەرۋايىتتەك سۈپ سۈزۈك سۇلار، قاينا - ۋاتقان بۇلاقلار، يايلاقتا قىيغىتىپ چىپىپ ژۇرگەن ئاتلار، بولۇق ئوت - چوپلەر ئىچىگە چوكۇپ كەتكەن سان - ساناقسىز قويلار، بۇغا - ماراللار، پۈتۈن ۋادىنى قاپلاپ كەتكەن رەڭگارەڭ گۈللەر شائىرنى قاتتىق ھاياجانلاندۇرۇپ بىھوش ھالەتكە كەلتۈرەتتى. ئىلى ۋادىسىدا يارىتىلغان تالاي قەھرىمانلىق داستانلىرى ئۇنىڭ قەلبىگە ئۇچمەس ئوت ياقتى:

قېنى مېنى باشلا سايرامغا تېزىرەك،
تالاي ئىلھامنى تەشنا ئەلۋەك - ئەلۋەك.
تالاي ئىلھام تىنىمسىز دولقۇنىدىن،
كېچە زۇلمەتتە تاشقان شاۋقۇنىدىن.
... ...
تالاي ئىلھام يەنە تەلكە داۋانىدىن،
گۈلىستان ئىچرە بۇ جەننەت ماكانىدىن.
قاناتىم بولسا ئۇچسام، كۈلگە قونسام،
كۈل ئۈزرە ئولتۇرۇپ خىيالغا چومسەم.
تۆكەتسەم كېچىنى تاڭغا ئۇلاپ تا،
ئىلاخۇن ناخشىسىنى ئېيتا - ئېيتا.
قىلىپ شۇ ناخشىغا جاننى تەڭكەش،
ئاشاي مەن بۇ داۋاندىن غۇسسە بىرلە،
يەنە كوپ ئىپتىخارلىق ھېسسە بىرلە.
ئاشاي مەن سۇرتە - سۇرتە كوز يېشىنى
تاۋاپ قىلغاچ ئۇنىڭ ھەربىر تېشىنى.
تاۋاپ قىلسام يەنە ئوتكەچ داۋاندىن
باياندايى توپىسىنى جانۇ - جاندىن.

تېبىپ سادىر بوۋامدىن ئىز - نىشانە،
ئاڭا تازىم بىلەن قويسام پىشانە.
تېپىلسا ھەم شېھىتلارنىڭ مازارى،
نامايان بولسا رىزۋانگۈل ئۇزارى.
شۇ سائەتتە ئوقۇسام مەن قەبرىسىدە
جاراڭلىق ئۈن بىلەن ئوتلۇق قەسىدە.
قاناتىم بولسا ئۇچسام، كۈلگە قونسام،
ئىلى ۋادىسىنىڭ ھوسنىگە قانسام.

يۇرت، ۋەتەن مۇھەببىتى ئۇنىڭ روھى، جېنى، تۇۋرۇكى ئىدى.بۇ روھسىز ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئىشقىسىز كېسەككە، ھېسسىياتسىز تاشقا، قۇرۇپ قاغجىراپ كەتكەن توغراققا ئوخشاپ قالغان بولاتتى. بۇ جانسىز ئۇ ئىككى ئالەمدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالماتتى. بۇ تۇۋرۇكسىز ئۇنىڭ گىگانت قامىتى ئالىلقاچان غۇلاپ چۈشكەن بولاتتى. ئۇ بىر ئومۇر ۋەتەن ئۇچۇن كويۈپ - پىشىپ، ۋەتەن ئۇچۇن تەر توكتى، ۋەتەن ئۇچۇن ياشىدى.

«كېرەكمەس يالتىراق شوھرەت بىلەن مەستانە غاپىللار،
ۋەتەننىڭ دەردىگە دەرمان جاپاكەش ئاشنا ياخشى.» -

دېگەن مىسرالار ئۇنىڭ قەلب تەكتىدىن ئۇرغۇپ چىققان ھەقىقىي ۋىجدان خىتاۋى ئىدى.

«خۇش بولار ئانا ۋەتەن، داۋان ئېشىپ ماڭغاندا ئەل،
سوڭگى نارنىڭ بويىندا بولسام ئەگەر بىر قوڭغۇراق.» -

دېگەن مىسرالار ئۇنىڭ ھەقىقىي بىر ئومۇرلۈك ئارزۇ - ئارمىنى ئىدى.

«كاشكى جان بىر باغ ئوتۇنغا ئەرزىسە ئارمان نېمە،
ۋەتىنىم گۈلخانىدا يانسام چاراسلاپ تا ئاداق.» -

دېگەن مىسرالار ئۇنىڭ ئوتلۇق قەسىمى ئىدى. ئۇ قەسىمگە ئەمەل قىلدى: خۇددى بىر باغ ئوتۇنغا ئوخشاش ۋەتەن ئىشقىدا چاراسلاپ كويۇپ، خاسىيەتلىك كۈلگە ئايلىنىپ ۋەتەن تۇپرىقىغا سىڭىپ كەتتى.

3. غۇربەت ئىچرە ژۇرسەڭمۇ ئەلگە خىزمەت غەنىيمەت

ۋەتەن ئۇنىڭ نەزىرىدە كورگىلى ۋە تۇتقىلى بولمايدىغان ئابستراكت ئۇقۇم ئەمەس ئىدى. نوقۇل جوغراپىيەلىك مۇھىت، تەبىئەت دۇنياسىمۇ ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدىكى ۋەتەن خەلق بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتكەن، خەلقسىز قىلچىلىكمۇ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان ۋەتەن ئىدى. شۇڭا خەلقنى سويمەي تۇرۇپ ئۇنىڭ ۋەتەننى سويگىلى بولماتتى. ۋەتەننىڭ بەختى، شان - شەرىپى ئۇچۇن كورەش قىلىش ماھىيەتتە خەلقنىڭ بەختى، شان - شەرىپى ئۇچۇن كورەش قىلىش ھېساپلىناتتى.

ئۇ بىر ئومۇر خەلق ئارىسىدا ياشىدى، بىر ئومۇر خەلققە ھەمنەپەس بولدى. بىر ئومۇر خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان، قايغۇسىغا تەسەللى، كېسىلىگە شىپا بولدى، خەلق خۇشال بولسا ئۇ ناغرا - سۇناي چالدى. خەلق كولۇمسىرىسە ئۇ قاقاخلاپ كۈلدى. خەلق يايرىسا، ئۇ شاتلىقتىن سەكرىدى. خەلق ئازار يېسە، ئۇنىڭ كوڭلى بۇزۇلدى. خەلق قىينالسا، ئۇ ۋىغلىدى. خەلق زۇلۇم دەستىدىن ئىڭرىسا، ئۇ غەزەپلىك ھور - كىرىدى. ئەلشىر ناۋائىينىڭ:

«يۈز جاپا قىلسا ماڭا بىر قەتلە پەرياد ئەيلەدەم،
ئەلگە قىلسا بىر جاپا مىڭ قەتلە پەرياد ئەيلەدەم.» -

دېگەن ئوتلۇق خىتاۋى ئۇنىڭ ئۇچۇن ھايات مىزانى ئىدى. ئەل ئۇچۇن خىزمەت قىلىش ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ھەقىقىي مەنىسى،ماھىيىتى ۋە مەخسىتى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىنىڭ رىتىمىنى دەۋر رىتىمىگە جور قىلدى. ئىجادىيەتنى خەلققە خىزمەت قىلىشنىڭ، خەلقنىڭ كوڭلىدىكى ئوي - پىكرىنى ئىپادە قىلىشنىڭ بىر خىل ۋاستىسى دەپ تونۇدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر رۇبائىيسىدا:

ئەل ئۇچۇن ژۇكۇرتسەڭ قەغەزدە قەلەم،
تاغلارنىڭ بېشىغا تىكەرسەن ئەلەم. -

دەپ جاكالاش ئارقىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشتىكى مەخسىتىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى.

ئۇنىڭ قەلبى ئۆز خەلقىگە - مىللىتىگە بولغان مۇھەببەت ئوتى بىلەن لاۋۇلداپ ياناتتى. ئامما كۆلىنىڭمۇ تىكىنى بولغانغا ئوخشاش، بۇ مىللەتنىڭمۇ يارىماس جايلىرى كوپ ئىدى. بىر ھەقىقىي مىللەتپەرۋەر كىشى ئۆز مىللىتىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئىللەتلەرنىمۇ كورۇشى، ئۇنى يوقىتىش ئۇچۇن كورەش قىلىشى، مىللەتنىڭ بەدىنىدىكى ئۇسمىنى ۋاقتىدا كېسىپ تاشلاپ، ئۇنى ساغلام تەرەققىي قىلدۇرۇشى لازىم ئىدى. ئۇ بۇنى ئۆزىنىڭ ۋىجدانىي قەرزى، مىللەت ئالدىكى بورچى دەپ قارىدى. بۇنداق بورچ ئۇنى قولىغا قەلەم ئېلىپ تۆۋەندىكى مىسرالارنى يېزىشقا مەجبۇر قىلدى:

«سەھەت قىلساڭ ئاز يە
ئىززەت تىلىسەڭ ئاز دە»
دەتتى ئاتا - بوۋىمىز.
لېكىن بىزنىڭ بەزىمىز،
پۈتتا ئەمەس، ئېغىزدا،
قورۇق مېڭىپ ئېڭىمىزدا،
شەرئالدىغان بولدۇق،
توۋا دەيمەن، توۋا ...
ھەي چوكا ھەي سەن چوكا
(توۋا دەيمەن، توۋا!)
ئاش يەيدىغان ئەسۋاپنى
نېمە قىلىۋالدۇق ئەندى؟
بۇنى ئېيتىشقا دوستلار،
تىلىم بارمايدۇ زادى.
ئاتىدىن قالغان ئۇدۇممۇ،
ياكى مىراس تۇلۇممۇ،
يا پەيلىمىزگە لايىق
بىر لەنىتى كورۇممۇ؟
نېمە بولسا بولسۇن،
توۋا دەيمەن، توۋا!

بازارغا كىرىپ قاپتۇ
لەنەت تەگكۇر «لىق» ۋە «لىك»،
«سەن سەھرالىق، مەن شەلىك.
ئاۋۇ ئاداش قەيەرلىك؟»
دەيدىغان ئوتمەس ماتا،
(بەزىلەر زورلاپ ساتا)،
توۋا دەيمەن، توۋا!

يەنە قاراپ نەسەپكە،
مەرتىۋە ھەم مەنسەپكە،
تورمۇ تالىشىدىغان بولدۇق،
سوزۇگكور خېنىملاردەك.
ئولتۇرۇشمىزمۇ قالتىس،
غادايغاق بېگىملەردەك.
قايسى بىرىنى ئېيتاي،
توۋا دەيمەن، توۋا!

ئۇنىڭ رۇبائىيلىرىدا يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ پىسخىكىسىدىكى ھەسەتخورلۇق، ھورۇنلۇق، ئىرادىسىزلىك، شوھرەتپەرەسلىك،بوشاڭلىق، تۇتۇرۇقسىزلىق، ھاكاۋۇرلۇق، مەنسەپپەرەسلىك ۋە قول مىجەزلىك قاتارلىق ھەر خىل ئىللەتلەر سەمىمىي تەنقىت قىلىندى. ئامما ئۇ ئۆزىنىڭ خەلقىنى يەنىلا قىزغىن سويەتتى. ئۇنىڭ بۇ خىل سويگۇسىگە ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە خەلقتىن بىزار بولۇشنىڭ ئۆزى ئولۇم بىلەن باراۋەر ئىدى. خەلق ئۇنىڭ ئۇچۇن ھاياتلىق مەنبەيى ئىدى:

بۇلبۇل ئېيتۇر، گۈلزارىمدىن ئايرىما،
لاچىن ئېيتۇر قاناتىمنى قايرىما.
مەن ئېيتۇرمەن: بېلىق سۇسىز نە قىلسۇن،
مېنى خەلقىم قۇچاغىدىن ئايرىما.

ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا بارلىغىنى خەلققە ئاتىدى. ئامما خەلقتىن ھېچ نېمە تەمە قىلمىدى، ھېچ قانداق شەخسىي مەنپەئەت غەرىزىدە بولمىدى. شۇڭلاشقا بەزى يامان نىيەتلىك كىشىلەر ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلغاندىمۇ ئۇ قىلچە زارلانماستىن:

ئىستە ئوتكۇر ياخشىلىقنى بارچە ئەۋلات بەختىگە،
كورمىسەڭ ھېچ گەپ ئەمەس ئەھلى جاھاندىن ياخشىلىق. -

دېگەنگە ئوخشاش ئالەمچە كەڭ قوساقلىق خىسلىتىنى نامايان قىلىپ، بېشىنى چوكۇرۇپ خەلق ئۇچۇن، كېيىنكى ئەۋلاتلار ئۇچۇن قىلىۋاتقان خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى.

مەيلى موللۇر، تاش - بورانلار ياغدۇرۇپ تۇرسۇن پەلەك،
ئەل بىلەن بىللە ژۇرۇپ دەرمەن ھەمىشە يارى - يار.

توغرا، ئۇ قارىغاي سۈپەتلىك ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئېگىلمەس، سۇنماس پولاتتەك ئىرادىسى بىلەن مەگگۈ مەزمۇت قەد كوتۇرۇپ تۇرۇۋەردى. چۈنكى خەلق ئۇنىڭغا كۈچ - قۇۋەت ئاتا قىلاتتى، خەلق ئۇنىڭغا باش پاناھ بولاتتى. ئۇ «خەلق» دېگەن سوزنى تىلغا ئالسا ئۆزىدە رۇستەمدەك كۈچ - قۇۋەت ھېس قىلاتتى، خەلقنىڭ ئارزۇلىرىنى ئويلىسا قەلبىدە ئۈمىت ئۇچقۇنلىرى چاقناتتى، غايە مەشئەللىرى ئۇنىڭ يولىنى يورۇتاتتى. نۇرلۇق مايان ئۇنى ژىراق نىشانغا چاقىراتتى:

ئاداشسام زۇلمەتتى دەشتە، تېڭىرقاپ ئالە چەكمەسەن،
جامالىڭ شولىسى پارلاق ئۈمىت بەخش سۈيىمگاھىمدۇر.
پەلەكنىڭ گەردىشى ھەر كۈن يولۇمنى توسسىمۇ قەستلەپ،
ۋىسالىڭ ئارزۇسى مەڭگۈ يېگانە قىبلىگاھىمدۇر.
مەلامەت، تەنە - توھمەتتىن، رەقىپتىن قىلمىدىم پەرۋا،
دىلىمگە ئورنىغان ئىشقىڭ نىجاتكار باش پاناھىمدۇر.
سېنى ئۇيلاش بىلەن كوڭلۇم تاپۇر ھەر جايدا مىڭ لەززەت،
خىيالىڭ كۈندۈزى ئاپتاپ، كېچەلەر كوكتە ماھىمدۇر.
كوكۆل مۇلكىدە جاي يوقتۇر سېنىڭدىن ئوزگىگە مۇتلەق،
قەسەمىيادىم ئۇچۇن مىسكىن مېنىڭ ئولمەس گۇۋاھىمدۇر.

ئوسمان ئىسمائىل.

ئۇلۇق مەقبەرە

مىرزاھىت كېرىمى

تۇرغىنى ئالدىمدا بولەك يۇرت ئەمەس،
يا قېدىم مىسىرنىڭ پىرامىدىسى.
دۇنيادا مەن ئۈچۈن ئەزىز مۇقەددەس
زېمىن بۇ - تۇغۇلغان مەمۇت قەشقىرى.

قېدىمي خاندان ئوپال دىيارى،
ئانامدەك باغرىنى ئاچقان ئۇرلىنىپ.
نېمىشكە مەن يازماي،
قالغان ئىزلاردا
نەقىشتەك مىسرالار تۇرسا قۇر بولۇپ؟

چۇشكەندە ئەزىرىم سانسىز قەۋرىگە،
مەن دېدىم ياش توكۇپ: ئالەم كورىستان.
ئۇينىشىپ ژۇرۇشكەن بالا - نەۋرىگە
قاراپ ھەم دېدىم: ياق! ئالەم گۈلىستان...

تۇرىمەن سۇكۇتتا مېھرىمنى تارتار،
تاملىرى ئوپۇرۇلۇپ چۇشكەن مەقبەرە.
كورۇنەر مىڭ ژىللار بۇرۇنقى دەۋران،
ۋە مىڭ ژىل كېيىنكى گۇزەل مەنزىرە...

كورۇنەر كوزۇمگە ئۇ ساھىپ قىران،
ئاستىدا ئارغىماق، بويىندا ساداق.
كېزەر يۇرت - ئېلىنى قەلەم قولىدا
يازار ئۇ، ئايلىنىپ ئايماقمۇ - ئايماق...

ئات سالار دەرياغا مەۋج ئۇرۇپ ئاققان،
ئۇ ئاشار مۇز، قارلىق تاغدىن، داۋاندىن.
جەھىگاھتا تەڭداشسىز باتۇر، پالۋان،
بارىدۇ غەم يېمەي ياۋدىن، ياماندىن.

ئەينە ئۇ باغدادتا مۇنبەر ئۇستىدە،
ئوتەر ئوز تىلىدىن ئاقىللارغا دەرىس.
قوپۇپ تەخت ئۇستىدىن ئالار خەلىپە،
سۇنۇلغان قامۇسنى بىلىپ مۇقەددەس.

كەلدى ئۇ، يۇرتىغا - ئوپالغا قايتىپ،
پارلىدى مەرىپەت كوكىدە چولپان.
نە چولپان؟ بىر قۇياش چاقنىدى بالقىپ...
شۇ ئۇلۇق دانا بۇ قەۋرىدە ياتقان.

تۇرىمەن سۇكۇتتا قەلبىم تەسەۋۋۇر،
پەيدا كار ئالىمنىڭ كەچۇرمىشىنى.
شۇڭلاشقا خىسلەتلىك ئەزىز بۇ تۇپراق
باغرىدا ساقلىغاچ بۇ زات تېنىنى...

تۇرىمەن سۇكۇتتە، كېلەر بىر نىدا:
«پايدا يوق قىلماڭلار - كوھەرنى پارە.
ئوز يۇرتۇم ئوپالدۇر - دەۋانىم گۇۋا،
بولماڭلار ھەر جايدىن ئىزدەپ ئاۋارە.

بىلگەنكە ئەۋزەلدۇر بۇكۇن ۋە بۇ ژىل،
نام - نىشان، ماكانىم بولدى نامايان.
ھەر دىلدا مەڭگىكى ئارمان ئېچىپ گۇل،
نېمىشكە بولماس بۇ - ئەل بولبۇلستان؟!».

تۇرىمەن سۇكۇتتە قەلبىم لاۋۇلداپ،
تۇرىمەن سۇكۇتتە چومۇلۇپ تەرگە.
تىنچ يېتىڭ جان بوۋا! سىزنى ئوزگىلەر
ھېچ يوتكەپ كېتەلمەس باشقا بىر يەرگە.

ھايات يولۇم

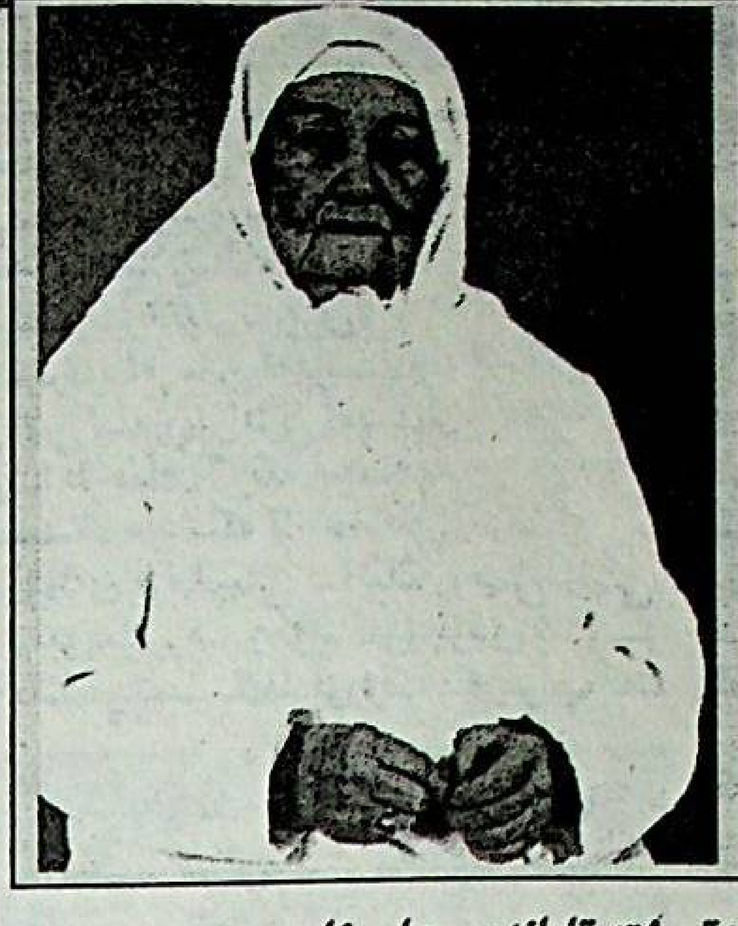

كەلگەندە دۇنياغا كوز ئېچىپ،
بوشۇگۇم بولغاندى يوگەنچىم.
كۇن ساناپ ئوستۇم مەن تەلپۇنۇپ،
ئاتا - ئانام بولغاچقا يولەنچىم.

مەكتەپنىڭ ئىشىكىن ئاچتىم مەن،
يەتتىگە تولغاندا، ئۇمۇتتە...
تامامىلاپ ئوقۇشنى، مەن شۇندىن، -
يول ئالدىم مۇرەككەپ ئومۇرگە.

ۋۇرەكتە جوش ئۇرۇپ مۇھەببەت،
ژىگىرمە يېشىمۇ ھەم ئوتتى.
ئوتتۇزدا ئوي تۇتۇپ، قىسپ ئوقەت،
بەگۇاشلىق بېسىلدى، ئوي پۇتتى.

قىرىققا كىرگەندە چوڭ بولۇپ،
ئەر يېتىپ پەرزەندىم ئويلەندى.
ئەللىكتە بولدۇم كوپ نەۋرىلىك
(ئۇلارنىڭ شوخلىغىن كور ئەندى...)

پەيغەمبەر يېشى دەر - ئاتمىشنى،
ئاتمىشنى مەنمۇ ھەم ئاتلىدىم.

يەتمىشتە تايانىم ھاسىغا،
شۇندىمۇ، ئويدە جىم ياتمىدىم.

ئەشۇنداق يەتتىم مەن سەكسەنگە،
قېرىلىق سېزىلدى توخسەندە...
شۇنچە ژىل ياشاپمۇ، تويمايمەن،
ئوتكەندەك بۇ ئومۇر بىر دەمدە!..

بۇۋى قادىروۋا.

خۇش خەۋەر

«ھايات شۇنداق ئېكەن»

ئىجادىي ئوتتۇقلارنى قولغا كەلتۇرۇشكە تىلەكداشلىق بىلدۇرىمىز.
(ئوز مۇخبىرىمىز.)

يېقىندا ئەينە شۇنداق نام بىلەن «ياركەنت بۇلبۇللىرى» ئانسامبلىنىڭ يېڭى ئالبومى چىقىرىلدى. كېيىنكى ژىللىرى ئوزلىرىنىڭ قېدىمي ئۇيغۇر خەلىق ناخشىلىرى ھەم زامانىۋىي ناخشا - سازلىرى بىلەن كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلىپ، چوڭ سەھنىلەردىن كورۇنۇپ كېلىۋاتقان بۇ ئانسامبل خەلىق قەلبىدىن ئورۇن ئېلىپ، بىردىنلا ئامموۋىيلىققا ئايلاندى. «ھايات شۇنداق ئېكەن» ناملىق مەزكۇر ئائۇدىوكاسسېتىدا خەلىق ناخشىلىرىدىن تاشقىرى خىلمۇ خىل ھەمرايېۋ، ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ، ئابدۇخالىق سەپىرى، ئابلەھەت ئىسلاموۋلارنىڭ شېئىرلىرىغا، سىبلىماخۇن زەينالوۋ، سادىقجان يۇنۇسوۋ، ئابدۇۋەلى سۇلايمانوۋ، پولات ھېزىموۋ ۋە نۇرۇم ئەخمەتوۋلارنىڭ مۇزىكىسى جور بولغان كوڭۇلگە يېقىن ناخشىلار ئورۇن ئالغان.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش ئورۇنلۇقكى، ئوزبېكىستانلىق ئاتاقلىق كىنورېژىسسېر ئابرار قاسىموۋنىڭ تەكلىۋى بىلەن «ياركەنت بۇلبۇللىرى» نامى بىلەن ئاتالغان بۇ ئانسامبلنىڭ ئەزالىرى پولات ھېزىموۋ، ئادىلجان نىيازوۋ، ئىلياس ساقىيېۋ ۋە نۇرۇم ئەخمەتوۋلار كېيىنكى ۋاقىتلاردا سەنئەت مۇخلىسلىرىنىڭ ناخشا - سازغا بولغان تەشنالىغىنى قاندۇرۇپ كەلمەكتە. بىز «ياركەنت بۇلبۇللىرى» ئانسامبلىغا يەنىمۇ چوڭ

ۋۇرەلمەيمىز كۇلكىسىز

(ئاتاقلىق چاقچاقچى سابىر غاپپارغا بېغىشلايمەن)

ھاياتكەنمىز ۋۇرەلمەيمىز كۇلكىسىز،
خوشال ھايات سۇرەلمەيمىز كۇلكىسىز.
كۇلكە بىلەن كېتەر كىرى كوڭۇلنىڭ،
كوڭۇل سىرىن بىلەلمەيمىز كۇلكىسىز.

لېكىن بىل، دوست كۇلكىدىمۇ كۇلكە بار،
بىزگە كېرەك جانان كۇلكە، چىن كۇلكە.
كەڭ، تارلىغى بىلىنىدۇ كوڭۇلنىڭ،
يالغان كۇلسە ھارامزادە - قۇۋ تۇلكە.

كوڭۇلنى ياز ئوتكۇز شاتلىق كۇلكىدە،
كوڭۇلنى ساز ئوتكۇز تاتلىق كۇلكىدە.
شوخ كۇلكىنىڭ قەنىينى چاق ئەي ئادەم،
ئويغانسۇن دىل كۇلگەن قاتتىق كۇلكىدە.

كۇلكە بىلەن خوشال ئوتەر بۇ دەملەر،
كۇلكە بىلەن تىننىقار ھارغىن تەنلەر.
سورۇن ئەھلى ھوزۇرلەنسە كۇلكىدىن،
تارقاپ كېتەر بېسىپ تۇرغان مۇڭ - غەملەر.

كۇلكە دېگەن روھى ئوزۇق بىلگەنگە،
ئورنى كەلسە نېمە يەتسۇن كۇلگەنگە.

تەييار چاقچاق قىلىپ بەرسە كۇلەلمەي،
نىم دېگۇلوك قاپىغىنى تۇرگەنگە.

ھەزىل - چاقچاق، چاقچاقچىنىڭ قامچىسى،
ئارتۇق، كامىنىڭ تۇزۇلىدۇ قانچىسى.
چاقچاقتىكى تىزىپ ئېيتقان بۇ سوزلەر،
تىلىمىزنىڭ مەرۋايىتتەك دانچىسى.

شۇنداق كۇلكە ياڭرىسۇن تاغ، باغلاردا،
قەدىردانلار بىللە بولغان چاغلاردا.
ئىچىمىزدە بىر ژىگىت بار خوشچاقچاق،
ھامان ھەغدا توي، مەشرەپ، چايلاردا.

بۇندا چاقچاق ھەزىللەرگە رەنجىش يوق،
كېڭىرالمۇ، نازىرمۇ ۋە ياكى ئەرياپ.
سويەتلىنەر يېقىن دوستلار چاقچاقتا،
قايىل قىلار ھەممىنى ھازىر جاۋاپ.

چاقچاقچىنى بىلمەيدىغان ئادەم ئاز،
تېلىققىچە داسا كولۇپ دەيسەن «ياپىر!»
ئۇ ئەتىۋا دوست - يارانلار ئىچىدە،
«تەخەللۇسى ساتۇرىن» ئىسمى سابىر.

ئابدۇخالىق سەپىرى (تۇرپانى)

يادنامە

«ئىنسان بۇ دۇنياغا ياخشىلىق ئۇچۇنلا يارالغان،ياخشىلىق ئىنساننىڭ ماھىيتى». ۋەتەنپەرۋەر شائىر ۋە مەرىپەتچى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئېيتقانىدەك،ئادەملەر ئوزىنىڭ چەكلىك ھاياتىدا تىللاردا داستان بولغىدەك ئۇلۇغۋار ئىشلارنىڭ گۇۋاچىسى بولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئىنسانلار ئوزىنىڭ ئاڭلىق ھاياتىنى مەزمۇنلۇق ئوتكۇزۇشكە تىرىشىدۇ. ئوز خەلقى ئۇچۇن جېنىنى پىدا قىلىدۇ. بۇنداق ئىنسانلارنى كۇپلەپ كەلتۇرۇشكە بولىدۇ.

مىسال قىلىپ يۇرتىمىزنىڭ گۇلى، كىچىك پېئىل،ئاق كوڭۇل، تىرىشچان مىللىي سەپدىشىمىز دىلبىرىمنى ئېيتىشقا بولىدۇ. دىلبىرىم ساماساقوۋانىڭ ئارىمىزدىن كەتكىنىگە بىر ژىل بولۇپ قالدى. تارىختا ئوتكەن نازۇگۇم، ئىپارخان، رىزۋانگۇل، قاتارلىق مىللىي قەھرىمانلىرىمىزنىڭ كورەشچان ۋە قەيسەر روھىنى ئوزىگە سىڭدۇرگەن دىلبىرىم ساماساقوۋانى ئەسلىمەي تۇرالمايمىز.

دىلبىرىم «نازۇگۇم» فوندىنى قۇرۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيەدە، شۇنداقلا چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان خانىم قىزلىرىمىز ئىچىدە نازۇگۇمنىڭ روھىنى ياشنىتىشقا، ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيىتىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا تىرىشىپ كەلدى.

دىلبىرىمنى ئەسلەيمىز

دىلبىرىم ئىنسان قەدرىنى ئۇستۇن تۇتقان، بولۇپمۇ ئانىلار بىلەن باللارنى ئوز غەمخورلۇغىدىن بىر دەقىقە نەزەردىن سىرىت قالدۇرمىغان ھەقىقىي ئىنسان ئېدى.ئانىلار بايرىمنى ئوتكۇزۇپ،ئاق ياغلىقلىق ھاجىم ئانىلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ كونسېرتلارنى ئويۇشتۇردى. ئالمۇتىدىكى 1 - ژىتىم باللار ئويىگە ماددىي ياردەملەرنى بېرىپ تۇردى. شۇنىڭدەك دىلبىرىم ئىلىمنى ھەممىدىن ئۇستۇن تۇتۇشنى بىلگەن ئىنسان ئېدى. ئۇ تىرىشچان، قابىلىيەتلىك ئۇيغۇر قىز - ئوغۇللارنى ئوقۇشقا جۇشۇرۇشتە بىۋاستە ياردەمدە بولدى. 1999 - ژىلى 5 نەپەر قىز - ئوغۇلنى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا جايلاشتۇردى. 2001- ژىلى يەنە 5 نەپەر ئوقۇغۇچىنى شۇلار قاتارىغا قوشتى.

سپورت بىلەن شۇغۇللانغان باللارنى ھەم ئوز غەمخورلۇغىدىن سىرىت قالدۇرمىدى. كانادا، ياۋروپالارغا چىقىشىغا ياردەمدە بولۇپ تۇردى.

خىتاي ھوكۇمىتى ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى مىللىي ھەرىكەتلەرنى باستۇرۇشنى مەخسەت قىلغان«7 - نومېرلىق مەخپىي ھوججىتىنى»ئېلان قىلغاندىن كېيىن،

ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىغا قاراتقان ھوجۇمنى ئالاھىدە كۇچەيتكەن قىيىن ۋە خەتەرلىك شارائىتلاردىمۇ دىلبىرىم ساماساقوۋا قىلچە ئىككىلەنمەستىن مەردانىلىق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ئوزىنىڭ جانلىق ۋە ئوتۇملۇك پائالىيەتلىرىنى داۋاملاشتۇردى. بولۇپمۇ كېيىنكى مەزگىللەردە ئۇنىڭ قازاقستاندا ئېلىپ بارغان بىر قاتار مەردانە ھەرىكەتلىرى خەلقىمىزنىڭ ئالاھىدە تەغدىرىگە مۇيەسسەر بولغان ئېدى.

مىللىي قۇرۇلتاينىڭ دائىمىي ئەزاسى گۇلنۇرخانىم بىلەن بىرگە زور تىرىشچانلىق كورسىتىش ئارقىلىق دىلبىرىم ساماساقوۋا چەت ئەللەردىكى مىللىي كورەش سېپىمىزدە ئوتتۇرىغا چىققان ئەڭ مۇنەۋۋەر، ئەڭ جاسارەتلىك، ئەڭ ئىختىدارلىق ۋە پائالىيەتچان ۋەتەنپەرۋەر قىزلىرىمىزنىڭ بىرى ئېدى.

2001 - ژىلى 3 - ئاينىڭ 12 - كۇنى قىرغىزستاننىڭ ئوش رايونىدىكى سوت مەھكىمىسى ھېچ بىر دەلىل ئىسپات بولمىغان ئاھۋال ئاستىدا ئەسقەر توختى، ئەخمەت كۇنەن، بەھرەمجان ئەخمەت قاتارلىق ئۇيغۇر ياشلىرىغا ئولۇم جازاسى بەرگەن ئېدى. بۇ ۋەقەدىن كېيىن دىلبىرىم قەيسەرلىك بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ئوشقا بىر قانچا قېتىم بېرىپ قىرغىزستان سوتى تەرىپىدىن ناھاق ھوكۇم قىلىنغان قېرىنداشلارنىڭ قانۇنىي ھەق ھوقۇقلىرىنى قوغداش ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قىلىش ئۇچۇن ناھايىتى كوپ تىرىشچانلىق كورسەتكەن ئېدى. دېمەك دىلبىرىمنىڭ سىياسىي ھاياتى مۇشۇنداق پىداكارلىق بىلەن تولغان ئېدى.

دىلبىرىم ساماساقوۋا 1999- ژىلى ئوكتەبردە گېرمانىيەدە «شەرقىي تۇركىستان (ئۇيغۇرستان) مىللىي قۇرۇلتىيى» چاقىرىلغاندا شۇ چاغدىكى سىياسىي داۋالغۇشلارنى پىسەنت قىلماي تەشەببۇسكارلىق بىلەن كىلىپ قۇرۇلتايغا قاتناشقان. قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ بۇ مىللىي بىرلىكىمىزنى قوغداش، كۇچەيتىش ۋە زورايتىش ئۇچۇن زور تىرىشچانلىقلارنى كورسەتكەن ئېدى.

دىلبىرىم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى قورقۇنۇچلۇق، پاجىە بولىدىغانلىغىنى بىلگەن ھالدا ئوز ھاياتىنى خەلققە خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىدى. ئۇ ۋەتەندىن چىقىپ ئېغىر قىسمەتكە دۇچار بولغان نازۇگۇمغا ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىگە باش پانا بېرىپ، بېشىنى سىلىغان ئېدى.

ئۇيغۇر خەلقى ئوزىنىڭ بۇ ۋاپادار قىزىنى مەڭگۇ سېغىنىش ئىچىدە يات ئېتىدۇ. گەرچە دۇشمەنلەر بىر دىلبىرىمنىڭ جىسمىنى بىزدىن ئايرىغان بولسىمۇ، ئامما ئۇنىڭ روھى مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان دىلبىرىمنى مەيدانغا چىقىرىدۇ. خەلقىمىز ئۇنىڭ كورەشچان روھىدىن پەخىرلىنىدۇ.

بۇھەجىرەم ئاقىيۇلوۋا،
ئالمۇتا 89 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى.
ھاۋاخان تۇردېۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت،
813 - خانە

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.
تىراژى 1500 زاكاز 9698

تېلېفون:
73 - 84 - 59

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.